مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٦

دراسة تحليلية قانونية تتناول معوقات رصد تقييم وتحصيل ضريبة الدخل وحلولها في العراق.

كەژال ئەحمد على
Kazhal.ali@soran.edu.iq

دكتۆر كمال انور يابه
Kamal.yaba@su.edu.krd
جامعة سوران. كلية الحقوق - القانون العام

الكلمات المفتاحية: معوقات, تقييم , تحصيل , ضريبة , الدخل , العراق

كيفية اقتباس البحث
على , كەژال ئەحمد , كمال انور يابه, دراسة تحليلية قانونية تتناول معوقات رصد تقييم وتحصيل ضريبة الدخل وحلولها في العراق. ,مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، حزيران ٢٠٢٦, المجلد:١٦, العدد:٦ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered مسجلة في
ROAD

Indexed مفهرسة في
IASJ

دراسة تحليلية قانونية تتناول معوقات رصد تقييم وتحصيل ضريبة الدخل وحلولها في العراق.

A legal analysis study addressing the obstacles to monitoring, assessing, and collecting income tax, and their solutions in Iraq.

Kazhal Ahmed Ali
Kazhal.ali@soran.edu.iq

Dr. Kamal Anwar Yaba
Kamal.yaba@su.edu.krd
Soran University, College of Law - Public Law

Keywords : Amounts, Estimate , Education , Tax , Income , Iraq

How To Cite This Article
Ali , Kazhal Ahmed , Kamal Anwar Yaba ,A legal analysis study addressing the obstacles to monitoring, assessing, and collecting income tax, and their solutions in Iraq. ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, june 2026,Volume:16,Issue 6.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Abstract
This paper aims to analyze the obstacles and challenges facing the assessment and collection of income tax in Iraq. It reveals the current situation and presents a comprehensive vision for reform.
The study concludes that the Iraqi tax system, particularly with regard to income tax, faces complex and interconnected challenges that hinder the achievement of tax fairness and the maximization of public revenues. These challenges are concentrated in four main areas: legislation, represented by outdated and ambiguous laws; entrepreneurship, characterized by inefficiency and widespread bureaucracy; technology, which suffers from a lack of integrated digital infrastructure; and the social sphere, manifested in low tax awareness and declining trust between citizens and the state. To overcome this reality, the paper presents a comprehensive reform vision that begins with modernizing and

simplifying the legislative framework, moving through building human capacity via specialized training programs, and culminating in a comprehensive digital transformation through the establishment of an integrated national database. This vision will not be complete without enhancing transparency, combating corruption, and building bridges of trust through effective community awareness campaigns. The successful implementation of these reforms is not merely an administrative improvement, but also a strategic investment in Iraq's economic and social fabric, and a genuine guarantee for achieving sustainable development based on diverse and stable resources.

Based on the foregoing, this research paper examines the monitoring, assessment, and collection of income tax in Iraq, focusing on the Kurdistan Region as a case study. The paper analyzes the current state of local control systems and methods for assessing and collecting income tax, demonstrating their impact on achieving tax fairness and maximizing public revenues. It also identifies the most significant obstacles limiting the effectiveness of these systems, aiming to formulate recommendations that contribute to improving tax performance and enhancing the efficiency of the tax system in line with the requirements of sustainable development.

ملخص

تهدف هذه الورقة إلى تحليل العقبات والتحديات التي تواجه تقدير وتحصيل ضريبة الدخل في العراق. وتكشف عن الوضع الراهن، وتقدم رؤية شاملة للإصلاح.

وتخلص الدراسة إلى أن النظام الضريبي العراقي، ولا سيما فيما يتعلق بضريبة الدخل، يواجه تحديات معقدة ومترابطة تحول دون تحقيق العدالة الضريبية وتعظيم الإيرادات العامة. وتتركز هذه التحديات في أربعة مجالات رئيسية: التشريعات، المتمثلة في قوانين قديمة وغامضة؛ وريادة الأعمال، التي تتسم بضعف الكفاءة وانتشار البيروقراطية؛ والتكنولوجيا، التي تعاني من نقص في البنية التحتية الرقمية المتكاملة؛ والمجال الاجتماعي، الذي يتجلى في انخفاض الوعي الضريبي وتراجع الثقة بين المواطنين والدولة. وللتغلب على هذا الواقع، تقدم الورقة رؤية إصلاحية شاملة تبدأ بتحديث وتبسيط الإطار التشريعي، مروراً ببناء القدرات البشرية من خلال برامج تدريبية متخصصة، وصولاً إلى تحول رقمي شامل عبر إنشاء قاعدة بيانات وطنية متكاملة. ولا تكتمل هذه الرؤية دون تعزيز الشفافية، ومكافحة الفساد، وبناء جسور الثقة من خلال حملات توعية مجتمعية فعالة. إن التنفيذ الناجح لهذه الإصلاحات ليس مجرد تحسين إداري، بل هو أيضاً استثمار استراتيجي في الدراما الاقتصادية والاجتماعية للعراق، وضمانة حقيقية لتحقيق التنمية المستدامة القائمة على موارد متنوعة ومستقرة.

استنادًا إلى ما سبق، تتناول هذه الورقة البحثية رصد وتقدير وتحصيل ضريبة الدخل في العراق، مع التركيز على إقليم كردستان كدراسة حالة. وتحلل الورقة الوضع الراهن لأنظمة الرقابة المحلية وأساليب تقدير وتحصيل ضريبة الدرام، مبينةً أثرها على تحقيق العدالة الضريبية وتعظيم الإيرادات العامة. كما تحدد الورقة أهم المعوقات التي تحد من فعالية هذه

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٦

الأنظمة، بهدف وضع توصيات تسهم في تحسين الأداء الضريبي ورفع كفاءة النظام الضريبي بما يتماشى مع متطلبات التنمية المستدامة.

ئاستەنگەکانی بەردەم چاودێریکردنی خەملاندن و کۆکردنەوەی باجی دەرامەت و ڕێگاچارەکانی لە عێراقدا توێژینەوەیەکی شیکاری –یاساییە

کەژاڵ ئەحمد علی
Kazhal.ali@soran.edu.iq

دکتۆر کمال انور یابە
Kamal.yaba@su.edu.krd
زانکۆی سۆران.فاکەڵتی یاسا_ یاسای گشتی

پوختە

ئەم توێژینەوەیە ئامانجی شیکردنەوەی ئاستەنگ و تەحەددیاتی بەردەم خەمڵاندن و کۆکردنەوەی باجی درامەتە لە عێراق. دۆخی ئێستا ئاشکرا دەکات و دیدێکی هەمەلایەنە بۆ چاکسازی پێشکەش دەکات.

توێژینەوەکە بەو ئەنجامە دەگات کە سیستەمی باجی عێراق بەتایبەتی سەبارەت بە باجی درامەت، ڕووبەڕووی ئاستەنگی ئاڵۆز و بەیەکەوە گرێدراو دەبێتەوە کە ڕێگرن لە گەیشتن بە دادپەروەری باج و زۆرترین درامەتی گشتی. ئەم تەحەددیایانە لە چوار بواری سەرەکیدا چڕبوونەتەوە: یاسادانان، کە بە یاسا بەسەرچوو و ناڕوونەکان نوێنەرایەتی دەکرێن؛ کارگێڕی، کە بە کارایی لاواز و بیرۆکراسی بەربڵاو تایبەتمەندە؛ تەکنەلۆژی، بەدەست نەبوونی ژێرخانی دیجیتاڵی یەکگرتووەوە دەناڵێنێت؛ و کۆمەڵایەتی، کە لە کەمی هۆشیاری باج و کەمبوونەوەی متمانە لە نێوان هاوڵاتیان و دەوڵەتدا دەردەکەوێت. بۆ تێپەڕاندنی ئەم واقیعە، توێژینەوەکە دیدێکی گشتگیری چاکسازی دەخاتە ڕوو کە بە نوێکردنەوە و سادەکردنی چوارچێوەی یاسادانان دەستپێدەکات، لە ڕێگەی بنیاتنانی توانای مرۆییەوە لە ڕێگەی بەرنامەی ڕاهێنانی تایبەتمەندەوە دەجووڵێت و دەگاتە لوتکە بە گۆڕانکارییەکی دیجیتاڵی گشتگیر لە ڕێگەی دامەزراندنی بنکەیەکی زانیاریی نیشتمانیی یەکگرتوو. ئەم دیدە بەبێ بەرزکردنەوەی شەفافیەت و بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی و دروستکردنی پردی متمانە لە ڕێگەی هەڵمەتە کاریگەرەکانی هۆشیاری کۆمەڵگاوە تەواو نابێت. جێبەجێکردنی سەرکەوتووانەی ئەم چاکسازیانە تەنها باشترکردنی کارگێڕی نییە، بەڵکو وەبەرهێنانێکی ستراتیژییە لە درامەتووی ئابووری و کۆمەڵایەتی عێراقدا، هەروەها گەرەنتییەکی ڕاستەقینەیە بۆ گەیشتن بە گەشەپێدانی بەردەوام لەسەر بنەمای سەرچاوەی هەمەچەشن و سەقامگیر.

وشەی سەرەکی: بەربەستەکان، هەڵسەنگاندن، کۆکردنەوە، باج، داهات، عێراق

پێشەکی

باج، بە تایبەتی باجی درامەت، بە یەکێک لە گرنگترین سەرچاوەکانی درامەتی گشتی لە دەوڵەتە مۆدێرنەکان دادەنرێت، چونکە هۆکارە بۆ دابینکردنی دارایی خزمەتگوزارییە گشتیەکان و بەدەستهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی لە ڕێگەی دابەشکردنەوەی درامەتەوە. لە عێراق سەرەڕای ئەو چاکسازییە بەشەکیانەی باج کە لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ جێبەجێ کران، پرۆسەی چاودێریکردن و خەمڵاندنی کۆکردنەوەی باجی درامەت بەردەوامە لە ڕووبەڕووبوونەوەی

ئاستەنگی پێکهاتەیی، کارگێڕی و یاسایی کە کاریگەرییان لەسەر کارایی کۆکردنەوەی باج و ڕادەی گەیشتن بە ئامانجە ئابووری و داراییە خوازراوەکان هەیە.

ئیدارەکانی باج بەرپرسیارن لە جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی باج کە بەپێی یاسا و ڕێسا کارپێکراوەکان دیاریکراون. ئەمەش زۆرترین درامەتی گشتی مسۆگەر دەکات، پابەندبوون بە باجی خۆبەخشانە بەرەوپێش دەبات، و خۆدزینەوە لە باج کەمدەکاتەوە لە ڕێگەی پەرەپێدانی یاسادانان، ڕێکارە ئاسانکراوەکان و کەمکردنەوەی بارگرانی لەسەر باجدەران. سیاسەتەکانی باج لە گرنگترین ئامرازەکانی سیاسەتی داراییە کە بەشدارن لە گەیشتن بە ئامانجە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی دەوڵەت، بە لەبەرچاوگرتنی دەسەڵات و سەروەری دەوڵەت، ئەمەش وای لێدەکات ببێتە لایەنی بەهێزتر لە پەیوەندی باجدا ((مفيد الظاهر وآخرون، ٢٠٢٠، ل ٥٩)

لەم چوارچێوەیەدا گرنگی سیستەمی کۆنترۆڵکردنی ناوخۆیی لە بەشەکانی باجدا تیشک دەخرێتە سەر، بە لەبەرچاوگرتنی ڕۆڵی سەرەکییان لە پاراستنی سامانی گشتی، کەمکردنەوەی ساختەکاری و گەندەڵی، دڵنیابوون لە یەکپارچەیی ڕێکارەکانی خەمڵاندن و کۆکردنەوە، و خەمڵاندنی کارایی و کاریگەری ئەدای کارگێڕی. سیستەمی کۆنترۆڵکردنی ناوخۆیی بەردێکی بناغەی بەڕێوەبردنی مۆدێرن، بەشدارە لە بڕیاردان، پلاندانان، خەمڵاندنی ئەدای کارکردن و بەکارهێنانی سەرچاوەی گونجاو. کاریگەرییەکەی ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە لێهاتوویی و ئەزموونی کارمەندان و پابەندبوونیان بە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتی کارەکانیان ((مفيد الظاهر وآخرون، ٢٠٢٠، ل ٥٩)

لەسەر بنەمای ئەوانەی سەرەوە، ئەم توێژینەوەیە بەدواداچوون بۆ چاودێریکردن و خەمڵاندن و کۆکردنەوەی باجی درامەت لە عێراق دەکات، بە بەکارهێنانی هەرێمی کوردستان وەکو توێژینەوەی کەیس. دۆخی ئێستای سیستەمی کۆنترۆڵکردنی ناوخۆیی و شێوازەکانی خەمڵاندن و کۆکردنەوەی باجی درامەت شی دەکاتەوە، کاریگەرییەکانیان لەسەر بەدەستهێنانی دادپەروەری باج و زۆرترین درامەتی گشتی نیشان دەدات. جگە لەوەش، بەرچاوترین بەربەستەکان دەستنیشان دەکات کە ڕێگری لە کاریگەریی ئەم سیستەمانە دەکەن، بە ئامانجی پەرەپێدانی پێشنیارەکان کە بەشدارن لە باشترکردنی ئەدای باج و بەرزکردنەوەی کارایی سیستەمی باج بەگوێرەی پێداویستییەکانی گەشەپێدانی بەردەوام.

بەشی یەکەم
چوارچێوەی توێژینەوە

گرنگی توێژینەوە

دەتوانین گرنگی ئەم توێژینەوەیە لەم خاڵانەدا کورت بکەینەوە :

- دەستنیشانکردنی ئاستەنگەکانی بەردەم چاودێریکردن و هەڵسەنگاندن و کۆکردنەوەی باجی دارامەت لە عێراق.
- شیکردنەوەی کاریگەری ئەم بەربەستانە لەسەر داهاتی گشتی و دادپەروەری باج.
- پشتگیریکردن لە هەوڵەکانی چاکسازی دارایی و بەرزکردنەوەی شەفافیەت و حوکمڕانی دارایی.

کێشەی توێژینەوە

سەرەڕای ئەو چاکسازییە داراییانەی لە عێراق ئەنجامدراون، داهاتی باج بە بەراورد بە قەبارەی چالاکییە ئابوورییەکان بە نزمی دەمێنێتەوە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ کەمی چاودێریکردن و هەڵسەنگاندن و ڕێکارەکانی کۆکردنەوەی باج.

کێشەی توێژینەوەکە لە بۆشایی ڕوونی نێوان باجی سەپێنراو بە شێوەیەکی یاسایی و کۆکردنەوەی ڕاستەقینەی باجدایە، کە لە ئەنجامی کۆمەڵێک بەربەستی کارگێڕی، یاسایی، تەکنیکی و سەرچاوە مرۆییەکانەوە سەرچاوە دەگرێت.
بۆیە دەتوانرێت پرسیاری سەرەکی توێژینەوەکە بەم شێوەیە دابڕێژرێت: ئاستەنگەکانی بەربەست لە چاودێریکردن و هەڵسەنگاندن و کۆکردنەوەی باجی درامەت لە عێراق چین و چارەسەرە ئەگەرییەکان چین بۆ چارەسەرکردنیان و باشترکردنی کارایی سیستەمی باج؟

ئامانجی توێژینەوە :
ئامانجەکانی ئەم توێژینەوەیە بریتن لە :
- دەستنیشانکردنی دۆخی ئێستای چاودێری و هەڵسەنگاندن و کۆکردنەوەی باجی درامەت لە عێراق.
- دەستنیشانکردنی ئاستەنگەکانی بەردەم ئیدارەی باج.
- شیکردنەوەی کاریگەری ئەم بەربەستانە لەسەر کارایی کۆکردنەوەی باج.
- پێشنیارکردنی چارەسەری پراکتیکی و ڕێکار و یاسایی بۆ باشترکردنی سیستەمی باج.

میتۆدی توێژینەوە
ئەم توێژینەوەیە ڕێبازی شیکاری بەکاردەهێنێت، بەدواداچوون بۆ دۆخی باج لە عێراق و شیکردنەوەی ئاستەنگەکانی بەردەم ئیدارەی باج لە قۆناغەکانی چاودێریکردن و هەڵسەنگاندن و کۆکردنەوەدا. ئەم شیکارییە لەسەر بنەمای:
شیکاری یاسا و ڕێساکانی باج لە ئێستادا.
شیکاری ڕاپۆرتە داراییە بەردەستەکان و داتا فەرمییەکان.
پێداچوونەوە بە توێژینەوە و لێکۆڵینەوەکانی پێشووی پەیوەست بە بەڕێوەبردنی باج.
شیکردنەوەی پەیوەندی نێوان ڕێکارەکانی باج و کارایی کۆکردنەوە.
دەرهێنانی دەرەنجامە لێکدانەوەکان بۆ گەیشتن بە چارەسەری پراکتیکی.
ڕێبازی شیکاری سەرنج دەخاتە سەر ڕوونکردنەوەی دیاردەی باج، نەک تەنها وەسفکردنی، بە بەستنەوەی هۆکارەکان بە کاریگەرییەکان و پێشنیارکردنی چارەسەری پراکتیکی و جێبەجێکراو.

بەشی دووەم : چوارچێوەی تیۆری توێژینەوەکە
باسی یەکەم: چەمکی باجی درامەت
باجی دەرامەت یەکێکە لە گرنگترین سەرچاوەکانی درامەتی گشتی بۆ وڵاتان، کە حکوومەتەکان پشتی پێ دەبەستن بۆ دابینکردنی خەرجییە گشتییەکان، دابینکردنی هاوسەنگی ئابووری، لەڕێگەی دابەشکردنی بارگرانییە باجییەکانەوە (الأعباء الضريبية) لەنێوان تاکەکان و کۆمپانیاکاندا بەگوێرەی توانای داراییان، ئەم باجە بووەتە ئامرازێکی سەرەکی لە سیاسەتی دارایی (السياسة المالية)ی دەوڵەتدا.ئەمە نەک تەنها وەک هۆکارێکە بۆ کۆکردنەوەی درامەتەکان (الإيرادات)، بەڵکو وەک ئامرازێکیشە بۆ هاندانی گەشەی ئابووری و ڕێکخستنی چالاکیی دارایی.

له عێراقدا، باجی دەرامەت یەکێکە لە گرنگترین ئامرازە داراییەکان کە بۆ ڕێکخستنی ئابووری و دابینکردنی دادپەروەری باج بەکاردەهێنرێت، بە تایبەتی لەگەڵ ئەو ئاڵنگارییانەی کە بەڕێوەبەرایەتی باجەکان ڕووبەڕووی دەبێتەوە، وەک ئابووری نافەرمی، لاوازی پابەندبوونی باج، و گۆڕانکارییە یاساییە بەردەوامەکان. بۆیە، لێکۆڵینەوەی مانای باجی دەرامەت، تایبەتمەندییەکانی، و گرنگییەکەی پێویستە بۆ تێگەیشتن لە ڕۆڵی لە پێشخستنی گەشەی ئابووری و دابینکردنی سەقامگیری دارایی(**طاقة والعزاوي، 2010، ل31)**

لقی یەکەم : پێناسەی باجی درامەت

چەندین پێناسە بۆ باجی درامەت هەیە، لەوانە: "بەشدارییەکی ناچاری کە لەلایەن دەسەڵاتی گشتییەوە سەپێنراوە بۆ داپۆشینی تێچووی چالاکییەکانی، بەبێ ئەوەی هیچ گەڕانەوەیەکی تایبەت بۆ باجدەر کۆببێتەوە، و بۆ سوودی گشتی بەکاردەهێنرێت" (Larry, 2009:13).

هەروەها وەک پابەندبوونێکی دارایی پێناسە کراوە کە لەلایەن دەسەڵاتی باجەوە بەبێ قەرەبووکردنەوەی تایبەت بەسەر باجدەراندا دەسەپێندرێت، و گواستراوەتەوە بۆ بودجەی دەوڵەت، بەپێی پێوەر و بنەما بابەتییەکان و پێشوەختە دیاریکراوەکان بۆ گەیشتن بە ئامانجە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی دەوڵەت، بەپێی فەلسەفە و سیاسەتەکانی دەوڵەت (الخرسان، ٢٠٢٠:١٣).

جگە لەوەش، وەک پابەندبوونێکی دراوی ئیجباری پێناسە کراوە کە دەسەڵاتی یاسادانان لە ڕێگەی یاساوە دەیسەپێنێت و لەلایەن دەسەڵاتی جێبەجێکردنەوە لە باجدەران کۆدەکرێتەوە لە ئەنجامی چالاکییە ئابوورییەکانیان، جا تاکەکەس بن یان کۆمپانیا، و لە کۆتاییدا بەپێی توانای پارەدانیان، بۆ داپۆشینی بارگرانییەکانی دەوڵەت و گەیشتن بەو ئامانجە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیانەی کە دەوڵەت داناوە (الحوجيمي، ٢٠٢١:١٥).

لقی دووەم : تایبەتمەندییەکانی باجی درامەت **(عبدالغفور ، ٢٠٠٨، ٥٤).**

1. باجی دەرامەت بە چەند تایبەتمەندییەک جیا دەکرێتەوە کە دەیکاتە ئامرازێکی دارایی کاریگەر بۆ بەدیهێنانی سەقامگیریی ئابووری و کۆمەڵایەتی. گرنگترین ئەم تایبەتمەندیانەش بریتین لە: (ڕؤوف ، الشافعي، ٢٠٢١،٤):
2. أ. باجێکی ڕاستەوخۆ (ضريبة مباشرة): باجی دەرامەت ڕاستەوخۆ دەخرێتە سەر ئەو درامەتەی کە بەدەست هاتووە، و لە باجدەران (دافعي الضرائب) وەردەگیرێت بەپێی بڕی درامەتەکەیان.
   ب. پلەبەندی (تصاعدية) لە زۆربەی سیستەمەکاندا: لە زۆرێک لە وڵاتاندا، باجی دەرامەت پشت بە بنەمای پلەبەندی (مبدأ التصاعدية) دەبەستێت، بەجۆرێک کە ڕێژەی باجەکە لەگەڵ بەرزبوونەوەی درامەتدا زیاد دەکات، ئەمەش جۆرێک لە دادپەروەریی کۆمەڵایەتی (العدالة الاجتماعية) بەدی دەهێنێت
3. گۆڕانکاری بەپێی سیاسەتە داراییەکان :حکوومەتەکان دەتوانن ڕێژەی باجی دەرامەت بگۆڕن بەپێی دۆخی ئابووری، وەک بەرزکردنەوەی لە کاتی قەیرانە داراییەکان یان کەمکردنەوەی بۆ هاندانی وەبەرهێنان.
4. پشتبەستن بە شەفافیەتی ئاشکراکردنی دارایی :ئەم باجە پشتبەستووە بە وردی راپۆرتە داراییەکانی کە لەلایەن باجدەرەکانەوە پێشکەش دەکرێن، کە ئەمەش چاودێری باجی گرنگ دەکات بۆ ڕێگریکردن لە خۆدزینەوە لە باج و دڵنیابوون لە پابەندبوون بە یاساکان.

5. كاریگەری لەسەر چالاکی ئابووری :باجی دەرامەت ئامرازێکی بەهێزە کە حکوومەتەکان بەکاردەهێنن بۆ کاریگەریکردن لەسەر جووڵەی بازاڕ، چونکە کاریگەری لەسەر بڕیارەکانی وەبەرهێنان و خەرجکردن لەلای تاکەکان و کۆمپانیاکان هەیە

لقی سێیەم : گرنگی باجی دەرامەت :

باجی دەرامەت، وەک یەکێک لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی سیستەمی دارایی مۆدێرن، ڕۆڵێکی ستراتیژیی فرەڕەهەندی هەیە کە لە تەنها ئەرکی پارەدارکردنی گەنجینەی گشتیی دەوڵەت تێدەپەڕێت. ئەم باجە وەک ئامرازێکی بنەڕەتی بۆ بەدیهێنانی ئامانجە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان کاردەکات، و کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆی لەسەر ئاستی بژێویی هاووڵاتیان و سەقامگیریی ئابووریی وڵات هەیە.

گرنگییەکەی تەنها لە دابینکردنی دەرامەت بۆ خەرجیە گشتییەکانی حکومەتدا کورت نابێتەوە، بەڵکو وەک ئامرازێکی ستراتیژی بۆ ئاراستەکردنی سیاسەتە ئابوورییەکان بەکاردێت، لە ڕێگەی هاندانی گەشەی ئابووری، دادپەروەرانە دابەشکردنەوەی درامەت، و کەمکردنەوەی جیاوازییە چینایەتییەکان.

دەتوانین گرنگیی باجی دەرامەت لەم خاڵە سەرەکیانەی خوارەوەدا کورت بکەینەوە:

1. **دابینکردنی دادپەروەری کۆمەڵایەتی:** لە ڕێگەی سەپاندنی باجی پەرەسەندن، باری باجەکان بەپێی ئاستی درامەتی تاکەکان دابەش دەکرێت، کە ئەمەش یارمەتی کەمکردنەوەی جیاوازی لە نێوان چینە کۆمەڵایەتییەکان دەدات، و دادپەروەری لە دابەشکردنی سەرچاوە داراییەکان دابین دەکات.
2. **کەمکردنەوەی هەڵاوسان و چاودێری ئابووری:** حکوومەت دەتوانێت باجی دەرامەت وەک ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردنی ڕێژەی هەڵاوسان یان کەمبوونەوەی ئابووری بەکاربهێنێت. بۆ نموونە، لە کاتی هەڵاوساندا، دەتوانرێت باجەکان زیاد بکرێن بۆ کەمکردنەوەی خواستە گشتییەکان، لە کاتێکدا لە کاتی کەمبوونەوەدا دەتوانرێت کەم بکرێن بۆ هاندانی خەرجی و وەبەرهێنان.
3. **هاندانی وەبەرهێنان و گەشەی ئابووری:** هەندێک وڵات ئازادکردن یان کەمکردنەوەی باج بۆ وەبەرهێنەران و کۆمپانیا سەرەتاییەکان دەدەن بۆ هاندانی ژینگەی بازرگانی، کە ئەمەش یارمەتی دروستکردنی هەلی کار و پێشخستنی گەشەی ئابووری دەدات. (عبدالله، (٢٠٢٠) ، ١٠١).

لقی چوارەم : مێژووی باجی دەرامەت لە عێراق

سەرچاوەی باجی دەرامەت لە عێراق بە شێوەیەکی پلەیی دەستیپێکردووە، کە چەند قۆناغێکی پەرەسەندنی تێپەڕاندووە تا گەیشتووەتە سیستمی باجی ئێستا. ئەم باجە گۆڕانکارییە سیاسی و ئابوورییەکانی کە لە عێراق تێپەڕیوە دەردەخات، لە سەردەمی عوسمانیەوە تا ئێستا. **(التقرير الاحصائي لحركة مكلفي المهنة: تاريخ تطور النظام الضريبي في العراق. بغداد: وزارة المالية العراقية، 2010.)**.

لە سەردەمی پێش دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق نوێ (پێش ساڵی ١٩٢١)، سیستمی باج لە عێراق بە شێوەیەکی سەرەکی پشتبەستوو بوو بە باجە ناڕاستەوخۆکان وەک باجی کشتوکاڵ ویان رسومی گومرگ، کە سیستمی عوسمانی چاودێری سەپاندنی ئەم باجانەی دەکرد. ئەوکاتە مانای باجی دەرامەت وەک ئێستا بوونی نەبوو.

دوای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقی نوێ لە ساڵی ١٩٢١، حکوومەت دەستیکرد بە ڕێکخستنی باجەکان بە شێوەیەکی باشتر. لە سەرەتادا، حکوومەت پشتبەستوو بوو بە باجە ناڕاستەوخۆکان وەک باجی خەرجکردن و رسومی گومرگ، کە سەرنجەکە لەسەر بازرگانی و چالاکییە ئابوورییەکانی دیکە بوو نەک سەپاندنی باجی دەرامەت بە شێوەیەکی دیاریکراو.

ساڵی ١٩٤٧ خاڵێکی وەرچەرخانی گرنگ بوو لە عێراقدا، چونکە بۆ یەکەمجار یاسایەکی تایبەت بە باجی درامەت دەرکرا. ئەم یاسایە سیستەمی باجی لە وڵاتەکەدا بە تەواوی گۆڕی، بەوەی کە حکومەت دەستی کرد بە وەرگرتنی باج لەسەر درامەتی هاوڵاتیان و کۆمپانیاکان. سیستەمەکە لەسەر بنەمایەکی دادپەروەرانە دارێژرابوو کە پێی دەوترا "باجی پلەبەندی"؛ واتە هەرکەسێک درامەتی زیاتر بووایە، ڕێژەی باجەکەشی بەرزتر دەبووەوە. بۆ یارمەتیدانی کەمدەرامەتەکانیش، بڕێکی دیاریکراوی درامەت لە باج بەخشرا بوو، تاکو بارگرانیی داراییان لەسەر کەم بکرێتەوە.

بە تێپەڕبوونی کات و بەتایبەتی لە ساڵانی پەنجا و شەستەکاندا، سیستەمی باجی درامەت لە عێراقدا زیاتر پەرەی پێدرا. چەندین گۆڕانکاری و هەموارکردنەوە لە یاساکاندا کرا، بۆ نموونە باج خرایە سەر قازانجی بازرگانی و هەموو ئەو درامەتانەی کە لە کاری بازرگانییەوە دەست دەکەوتن.

کاتێک گەیشتینە ساڵانی حەفتاکان و عێراق دەستی بە هەناردەکردنی نەوت کرد، درامەتی نەوت بووە سەرچاوەی سەرەکیی داراییی حکومەت. لەگەڵ ئەوەشدا، باجی درامەت هەرگیز فەرامۆش نەکرا و وەک بەشێکی سەرەکی و گرنگی سیستەمی باجی وڵات مایەوە. حکومەت بەردەوام بوو لە وەرگرتنی باج لەسەر قازانجی کۆمپانیاکان و درامەتی تاکەکەسیی هاوڵاتیان.

لە ساڵانی حەفتاکاندا، کاتێک عێراق دەستی بە هەناردەکردنی نەوت کرد، درامەتی نەوت بووە سەرچاوەی سەرەکیی داراییی بۆ حکومەت. لەگەڵ ئەوەشدا، باجی درامەت هەرگیز پشتگوێ نەخرا و وەک بەشێکی گرنگ و بنەڕەتیی سیستەمی باجی وڵات مایەوە. حکومەت بەردەوام بوو لە وەرگرتنی باج، هەم لەسەر قازانجی کۆمپانیاکان و هەم لەسەر درامەتی تایبەتیی هاوڵاتیان.

دوای ساڵی ٢٠٠٣، لە دوای ئازادکردنی عێراق، سیستەمی باج لە عێراق قۆناغێکی گۆڕانکاری و نوێکردنەوەی تێپەڕاند. حکوومەتی نوێ پێویستی بە هەمواری یاساکانی باج بوو بۆ گونجاندن لەگەڵ دۆخی ئابووری نوێ. لەو سەردەمەدا، باجی دەرامەت بە شێوەیەکی گشتگیر دووبارە ڕێکخرا، لەوانە گۆڕینی باجەکان لەسەر کۆمپانیا بیانی و ناوخۆییەکان. هەروەها حکوومەت دەستیکرد بە جێبەجێکردنی سیستەمە ئەلیکترۆنییەکان بۆ باشترکردنی پرۆسەی کۆکردنەوە و کەمکردنەوەی خۆدزینەوە لە باج. **(حسین، 2019)**

گەشەسەندنی یاساداناني باج لە هەرێمی کوردستان چیرۆکی گواستنەوەی هەرێمە لە چوارچێوەیەکی یاسایی کۆنەوە بەرەو سیستمێکی مۆدێرن کە هەوڵدەدات لەگەڵ داینامیکییەتی ئابووری و کۆمەڵایەتیی نوێدا بگونجێت. لەم ڕێڕەوەدا، هەموارەکانی یاسای باجی دەرامەت لە ساڵانی ٢٠٠٧ و ٢٠١١ وەک دوو وێستگەی بنەڕەتی و تەواوکەری یەکتر دەردەکەون.

یاسای ژمارە (٢٦)ی ساڵی ٢٠٠٧ لە قۆناغێکی کرانەوەی ئابووری و سیاسیی هەرێمدا دەرچوو، کە تێیدا پێویستییەکی زۆر هەبوو بۆ ڕاکێشانی سەرمایەی بیانی و هاندانی کەرتی تایبەت. فەلسەفەی یاسادانەر لەم یاسایەدا، بنیاتنانی ژینگەیەکی باجی سادە و شەفاف بوو. گرنگترین گۆڕانکاریی ستراکتۆریی ئەم یاسایە، دامەزراندنی ڕێژەیەکی باجی جێگیر و کێبڕکێکارانە بوو بە بڕی ١٥% لەسەر قازانجی سەرجەم کۆمپانیاکان (وەک لە خاڵی ٣ی بڕگەی چوارەمی ماددەی چوارەمدا لە لاپەڕە ٩ی یاسای ٢٠٠٧ هاتووە)، کە ئەمەش کۆتایی بە ئاڵۆزی هێنا و یەکسانی و متمانەی بۆ بازاڕی وەبەرهێنان دروست کرد. هاوکات، یاساکە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە

هەوڵیدا بارگرانی لەسەر هاووڵاتیان کەم بکاتەوە، ئەویش لە ڕێگەی ڕێکخستنەوەی پلەکانی باجی تاکەکەسی و فراوانکردنی چوارچێوەی لێخۆشبوونە یاساییەکان بۆ خودی باجدەر و خێزانەکەی (ماددەی سێیەم، لاپەڕە ٧). لە هەوڵێکی بوێرانەدا، یاسای ٢٠٠٧ هەوڵیدا بازاری گەرمی خانووبەرەش بخاتە ژێر سیستەمی باجەوە (ماددەی دووەم، بڕگەی هەشتەم، لاپەڕە ٣-٥)، کە ئەمە هەنگاوێک بوو بۆ زیادکردنی درامەتی گشتی، بەڵام لە ڕووی پراکتیکییەوە بووە جێی مشتومڕ.

چوار ساڵ دواتر، یاسای ژمارە (٢٠)ی ساڵی ٢٠١١ وەک وەڵامێکی پراگماتی و کۆمەڵایەتی دەرکەوت. فەلسەفەی ئەم هەمواره، وەک لە هۆکارەکانی دەرچوونیدا ئاماژەی پێکراوە، بریتی بوو لە "سووککردنی باری باج لەسەر شانی هاووڵاتیان" (هۆیەکانی دەرچوون، لاپەڕە ٤ی یاسای ٢٠١١). گۆڕانکارییە هەرە دیارەکەی، هەڵوەشاندنەوەی تەواوی ئەو باجە بوو کە لەسەر فرۆشتنی موڵک دانرابوو. یاسادانەر لەبری باج، بەخشینێکی یاسایی بۆ گواستنەوەی یەک موڵک لەنێوان خزمانی پلە یەکدا دامەزراند (ماددەی یەکەم، لاپەڕە ١ و ٢). ئەم حوکمە ئامانج لێی پارێزگاری لە موڵکی خێزان و سەقامگیریی کۆمەڵایەتی بوو، لە هەمان کاتدا بە دانانی مەرجی "پێنج ساڵ" ڕێگری لە بەکارهێنانی بۆ مەبەستی بازرگانی کرد. جگە لەوە، یاساکە بنکەی باجی سەر مووچە بەرزەکانیشی هەموار کرد، بەوەی کە باجی لەسەر ئەو بەشەی مووچە دانا کە لە یەک ملیۆن دینار زیاترە (ماددەی چوارەم، لاپەڕە ٣).(یاسای ژمارە ٢٦ی ساڵی ٢٠٠٧ یاسایی هەمواركردنی پیادەكردنی یاسایی باجی دەرامەتی ژمارە ١١٣ ساڵی ١٩٨٢ ی هەمواركراو لە هەرێمی كوردستان / عێراق) , (یاسایی ژمارە ٢٠ ی ساڵی ٢٠١١ یاسایی یەكەم هەمواكردنی یاسایی هەمواركردنی جێبەجێكردنی یاسای باجی دەرامەت ژمارە ٢٦ ی ساڵی ٢٠٧٧ لە هەرێمی كوردستان . عێراق)

لە کۆتاییدا، ئەم دوو یاسایە دوو ڕەهەندی تەواوکەری یەک سیاسەتی گشتین. یاسای ٢٠٠٧ وەک ئەندازیارێکی ئابووری، نەخشەی ڕێگایەکی نوێی بۆ سیستەمی باجی هەرێم کێشا، لە کاتێکدا یاسای ٢٠١١ وەک ئەندازیارێکی کۆمەڵایەتی، ئەو نەخشەیەی لەگەڵ واقیعی کۆمەڵایەتی و پێداویستییەکانی هاووڵاتیاندا سازگارتر کرد. پێکەوە، گەشەیەکی یاسادانان دەگێڕنەوە کە هەوڵدەدات هاوسەنگی.

لقی پێنجەم : چوارچێوەی یاسایی باجی دەرامەت لە عێراق

چوارچێوەی یاسایی باجی دەرامەت لە عێراق کۆمەڵێک یاسا و ڕێسایە کە سەپاندن و کۆکردنەوەی باجی دەرامەت کۆنترۆڵ دەکات، کە ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان کارگێڕی باج و باجدەرەکان (چ تاکەکان یان کۆمپانیاکان) لەخۆ دەگرێت سەبارەت بە دیاریکردنی درامەتی کە باجی لەسەرە، شێوازەکانی کۆکردنەوە، و میکانیزمی جێبەجێکردنی. ئەم سیستمی باجە گۆڕانکاری و پێشکەوتنی زۆری بەسەردرامەتوە، بە تایبەتی دوای ساڵی ٢٠٠٣، کە ئەمەش پێویستی نوێکردنەوەی چوارچێوەی یاسایی بۆ گونجاندن لەگەڵ پێشکەوتنە ئابووری و سیاسییەکانی عێراق کردووە.**(صالح،(٢٠٢١) (١٤)٥٦- ٧٨).**

لە سەرەتادا، یاسای باجی دەرامەت ژمارە ١١٣ی ساڵی ١٩٨٢ یاسایەک بوو کە بۆ ماوەیەکی زۆر باجی دەرامەت لە عێراقدا چاودێری دەکرد. ئەم یاسایە بناغەیەک دانا بۆ سەپاندنی باج لەسەر تاکەکان و کۆمپانیاکان لە عێراق، کە باجەکە بە شێوەیەکی پەرەسەندن لەسەر درامەتی تاکەکان و کۆمپانیاکان بەپێی چینە جیاوازەکان بوو. لە ڕێگەی ئەم یاسایەوە، دەوڵەت هەوڵیدا باج لەسەر درامەتی تاکەکەسی، قازانجی بازرگانی، و چالاکییە ئابوورییە جۆراوجۆرەکان

بسەپێنێت. هەروەها ئەم یاسایە هەندێک ڕێگەپێدراو و کەمکردنەوەی باجی لەخۆگرتبوو کە ڕێگەی بە هەندێک کارگە یان چالاکی دابوو سوود لە کەمکردنەوە یان نەدانی باج وەربگرن. **(وزارة المالية، الهيئة العامة للضرائب، قانون ضريبة الدخل رقم 113 لعام 1982 وتعديلاته، لسنة 2004 ،ص1-6).**

بەڵام دوای ساڵی ٢٠٠٣، لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسییەکانی کە عێراق پێیدا تێپەڕی، چەندین ئاڵنگاری دەرکەوت کە جێبەجێکردنی ئەم یاسایەی کردە کارێکی قورس. دام و دەزگا حکوومییەکان لە سەرەتادا توانای بەڕێوەبەریان کەم بوو، کە ئەمەش کۆکردنەوەی باجەکان قورس کرد، و پێویستی گۆڕینی یاسای باجی دەرامەت دروست کرد بۆ گونجاندن لەگەڵ دۆخی نوێ. گرنگترین ئەم ئاڵنگاریانە زیادبوونی چالاکییە ئابوورییە ناتۆمارکراوەکان و خۆدزینەوە لە باج بوو، لەگەڵ کەمی بنەمای ژێرخانی پرۆسەی کۆکردنەوەی باج. **(صالح، (٢٠٢٢) ٢١)، ١٣٤)..**

ئەم ئاستەنگانە بوونە هۆی ئەنجامدانی هەمواركردنی بەشەكی (تعديلات جزئية) لەسەر یاسای ژمارە ١١٣ی ساڵی ١٩٨٢، و یەکێک لە دیارترین ئەم هەموارکردنەوانە بریتی بوو لە بەخشینی شەفافیەتی زیاتر بە پرۆسەی کۆکردنەوەی باج، و فراوانکردنی بنکەی باجدەران بەشێوەیەک کە کۆمپانیا بیانییەکانیش بگرێتەوە. سەرباری ئەمە، زیادکردنی ڕێژەکانی باج لەسەر کۆمپانیا گەورەکان و بەرزکردنەوەی پۆلێنی ئەو دەرامەتەی باجی دەکەوێتە سەر بۆ ئەو کەسانەی دەرامەتیان بەرزە.هەروەها، سیستەمی تەکنەلۆژیای نوێ خرایە کار بۆ باشترکردنی کۆکردنەوەی باج و ئاسانکردنی ڕێکارە بیرۆکراتییەکان (الإجراءات البيروقراطية)، کە ئەمەش یارمەتیدەر بوو لە باشترکردنی کارایی کۆکردنەوەی باج (كفاءة التحصيل الضريبي).(**عبدالهادي، ٢٠١٥: ١٢٨)**

هەروەها لە ١٥ی شوباتی ٢٠١٠، یاسای باجی درامەت ژمارە ١٣ دەرچوو، باجی ٣٥% لەسەر ئەو درامەتانەی لە عێراقدا بەدەست دەهێنن،(١٤ ٢) الوقائع العراقية رقم العدد ٤١٤٨ في ١٥/٣/٢٠١٠، ص١٤) لە گرێبەستەکانی لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکانی نەوتی گرێبەستکراو بۆ کارکردن لە عێراق، یان لقەکانیان یان فەرمانگەکانیان، لە بواری بەرهەمهێنان و دەرهێنانی نەوت و گاز و پیشەسازییە پەیوەندیدارەکاندا سەپێنرا

لە هەمانکاتدا ئەنجوومەنی وەزیران، لە دانیشتنی خۆیدا کە لە ٢٧ی نیسانی ٢٠١٠ بەڕێوەچوو، بڕیاریدا ئەو کۆمپانیایانە کە گرێبەستی پرۆژەی گەشەپێدان جێبەجێ دەکەن لە باجی درامەت و باجی ئاوەدانکردنەوەی عێراق و ڕسوماتی دیکە ببخەشن.(قرارات مجلس الوزراء العراقية لسنة ٢٠١٠.)

بەم پێیە، حکومەت بە نوێنەرایەتی وەزارەتی دارایی، دوای ئەوەی وەزارەت و دامودەزگاکانی حکومەت بودجەی خۆیان پێشکەش بە وەزارەتی دارایی دەکەن، بودجە ئامادە دەکات. بودجەی عێراق لە ماوەی ساڵانی ٢٠٠٣-٢٠١٠ زۆر پشتی بە درامەتی نەوت بەستووە، کە ٨٥%ی بودجەی ساڵانەی پێکهێناوە. سەرچاوەکانی تری درامەت تەنها ١٠%یان پێکهێناوە، کە ڕێژەیەکی زۆر کەم بووە. ئەمەش وایکرد ئابووری عێراق یەکلایەنە بێت و پشت بە یەک سەرچاوەی درامەت ببەستێت، ئەویش درامەتی نەوتە. ئەم درامەتانە بە ناسەقامگیری دەناسرێنەوە و زۆر هەستیارن بەرامبەر بە هەڵاوسانی ئابووری جیهانی و بازاڕە نێودەوڵەتییەکانی نەوت. بۆیە وەزارەتی دارایی ناچار بوو بەو دۆخە بچێتەوە و پلانێکی تۆکمە و بەباشی بۆ کاراکردنی سەرچاوەکانی تری درامەت بەتایبەتی ڕسومات و باج دابڕێژێت. ئەم پلانە ئامانجی زیادکردنی ڕێرەوی درامەت و دابەشکردنەوەی درامەت بوو لە نێوان چین و توێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگادا،

زیادکردنی بارگرانی باج به ڕێژەی درامەتی هاووڵاتیان. بۆ بەدیهێنانی ئەمەش پێویستە ئەم چوار ڕێوشوێنە بگیرێتەبەر: (حيدر عبد الحسين المستوفي، تفعيل دور الضرائب الكمركية (ضريبة الاستيراد في العراق من اجل توسيع بنود الإيرادات العامة، الجامعة المستنصرية، كلية السياحة، مجلة كلية بغداد للعلوم الاقتصادية الجامعة، العدد ٤٤، ٢٠١٥ ١٩)

١. دارشتنی پلانێکی تۆکمە و بەباشی بە وردی سەرجەم وەزارەتەکان و بەشە نا وەزارەتییەکان بگرێتەوە بۆ ڕێکخستنی کارەکانیان و چارەسەرکردنی کەموکورتییەکان لە خەمڵاندن و کۆکردنەوەی باج و جێبەجێکردنی پلان و ڕێکارەکانی چاکسازی.
٢. پێویستە گرنگی بەو ستافی کارگێڕی بدرێت کە بەرپرسیارن لە جێبەجێکردنی پلانەکانی کۆکردنەوەی باج، هەروەها چاودێری ئەدای کارکردنیان بکرێت بۆ خەمڵاندنی سەرکەوتن یان شکستیان لە بەدیهێنانی پلانە دیاریکراوەکان، دەستنیشانکردنی هەر لادانێک، و دیاریکردنی بەرپرسیارێتی بەرامبەریان.
٣- برگەکانی یاسای بەڕێوەبردنی دارایی و قەرزی گشتی ژمارە (٩٥)ی ساڵی ٢٠٠٤ جێبەجێ بکرێت، هەروەها پابەند بکرێت بە وادەکانی پێشکەشکردنی ڕاپۆرتی پەیوەست بە باج و وادەکانی کۆکردنەوە.
٤- یاسا و ڕێساکانی پەیوەست بە باجدان جێبەجێ بکرێن، هەوڵیش بدرێت بۆ باشترکردنی شێوازەکانی کۆکردنەوەی باج و هۆشیارکردنەوەی باج و نەهێشتنی خۆدزینەوە لە باج.
لە ساڵی ٢٠١٥دا، یاسای باجی دەرامەتی هەموارکراو کە پێشکەوتنی زیاتری لەخۆگرتبوو، و سەرنجی لەسەر فراوانکردنی بناغەی باجدەرەکان، زیادکردنی کارایی سیستمی باج، و باشترکردنی ستانداردەکانی سەپاندنی باج لەسەر هەندێک کەرت بوو وەک وەبەرهێنانی بیانی و چالاکییە داراییەکان.
جگە لەمانەش، یاسای عێراق چەندین جۆری لێخۆشبوونی باجی لەخۆگرتووە، کە لە ماددەی ٧ و ٨ی یاسای ژمارە ١١٣دا بە ڕوونی ئاماژەیان پێکراوە. بەپێی ئەم یاسایە، هەندێک کەرتی ئابووریی گرنگ و سەرەکی، وەک کەرتی کشتوکاڵ و پرۆژەکانی وەبەرهێنان، لە پێدانی هەندێک جۆری باج بەخشراون.هەروەها، ئەو کەسانەی کە مووچە و کرێکانیان لە ئاستێکی دیاریکراو کەمترە، ئەوانیش بە هەمان شێوە باجیان لێ وەرناگیرێت و لەو ئەرکە بەخشراون. **(وزارة المالية، الهيئة العامة للضرائب، قانون ضريبة الدخل رقم 113 لعام 1982 وتعديلاته، لسنة 2004 ، ص7-11 . سەرچاوەی پێشوو)**
ڕێکارە دادوەری و ئیدارییەکان ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان هەیە لە جێبەجێکردنی یاسای باجی درامەت لە عێراقدا. بۆ نموونە، لیژنەی تایبەتی باج هەن کە کاریان خەمڵاندنی درامەتی باجدەرانە، ئەمەش لەسەر بنەمای ئەو زانیارییە داراییانەی کە خودی کەسەکان یان کۆمپانیاکان پێشکەشی دەکەن. ئەگەر هەر باجدەرێک بەو بڕە باجەی بۆی دیاریکراوە ڕازی نەبوو، مافی خۆیەتی لە ڕێگەی دادگاوە تانە لە بڕیارەکە بدات و داوای پێداچوونەوە بکات.جگە لەوەش، سیستەمی باج سزای دیاریکردووە بۆ ئەو کەس و کۆمپانیایانەی کە یاساکە پشتگوێ دەخەن و باج نادەن یان بە هەر شێوەیەک هەوڵی خۆدزینەوە لە باجدان دەدەن. **(يوسف، (٢٠٢٠) إجراءات التحصيل الضريبي في العراق، □□□□ □□□□□□□□□□ □ (١٠)، ٤٤-٥٦).**
لە چوارچێوە یاساییەکەدا دەسەڵاتی یاسادانانی عێراق یاسای ژمارە (10)ی ساڵی 2003ی دەرکرد، کە مادەی 55ی یاسای باجی درامەتی ساڵی 1982ی هەڵوەشاندەوە، هیوای ئەوە

دەخواست، لە ئەنجامدا دەسەڵاتی دادوەری عێراق دەسەڵاتی دادوەری تەواو بەسەر ناکۆکییەکانی باجدا بەکاربهێنێت، بەتایبەتی دوای ئەوەی دەسەڵاتی یاسادانان یاسای ژمارە (17)ی ساڵی 2005ی دەرکرد، کە ئەو بڕگە یاساییانەی هەڵوەشاندەوە کە قەدەغەیان کردبوو دادگاکان لە دانیشتنی ئەو دۆسیانەی کە لە جێبەجێکردنی یاسا و بڕیارەکانی ئەنجومەنی فەرماندەیی شۆڕشگێڕی هەڵوەشاوە سەرهەڵدەدەن کە لە نێوان ١٧ی تەمموزی ١٩٦٨ و ٩ی نیسانی ٢٠٠٣ دەرچووە.
بەڵام مادەی (٣) لە یاسای ژمارە (١٧)ی پێشوودا یاساکانی باجی لە بڕگەکانی بەخشی، بەمەش قەدەغەکردنی کەیسەکانی باجی دانیشتنی دەسەڵاتی دادوەری گەڕاندەوە. بەڵام پێشهاتێکی گرنگ لە پێگەی یاسادانەری عێراق ڕوویدا لەگەڵ دەرکردنی یاسای ژمارە (٣)ی ساڵی ٢٠١٥ (یاسای هەموارکردنی یەکەمی یاسای هەڵوەشاندنەوەی دەقە یاساییەکان کە ڕێگری لە دادگاکان دەکات لە دانیشتنی دۆسیەکانی ژمارە ١٧ی ساڵی ٢٠٠٥). یاسادانەر لە یاسای هەموارکردنەوەدا بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی مادەی (3)ی دا کە لە یاسای ژمارە (17)دا هاتووە، بە مەرجێک بڕگەکانی ئەم یاسایە بە شێوەیەکی پاشەکشەیی جێبەجێ بکرێت. بەڵام دادگای باڵای فیدراڵی بڕیاریدا کە ئەو بڕگەیەی لە یاسای ژمارە (٣)دا کە جێبەجێکردنی پاشەکشەییەکەی دیاریکردووە، بە تایبەتی سەبارەت بە باج، نادەستوورییە. دادگا لە بڕیارەکەیدا ڕایگەیاندووە: "...مادەی 9/19ی دەستوور باس لەوە دەکات کە 'یاساکان کاریگەری پاشەکشەیان نابێت مەگەر بە پێچەوانەوە دیاری نەکرێت، و ئەم ئیستسنایە یاساکانی پەیوەست بە باج و ڕسومات ناگرێتەوە.' بۆیە هەڵوەشاندنەوەی ئەو ئیستسنایەی کە لە مادەی (3)ی یاسای ژمارە (17)ی ساڵی 2005دا هاتووە، کە دەقە یاساییەکانی هەڵوەشاندەوە کە ڕێگری لە دادگاکان دەکرد لە گوێگرتن لە دۆسیەکان، بەپێی مادەی (1)ی یاسای ژمارە (3)ی ساڵی 2015ی چەواشەکراو، پێشێلکارییەکی ڕوونی بڕگەکانی مادەی (9/19)ی دەستوور پێکدەهێنێت بڕیاریدا یاسای ژمارە (٣)ی ساڵی ٢٠١٥ هەڵبوەشێنێتەوە، تا ئەو جێگایەی کە پەیوەندی بە جێبەجێکردنی پاشەکشەی خۆیەوە هەیە سەبارەت بە باج و ڕسوماتەکان سەبارەت بە باقی دەقەکە، هەڵبژاردنێکی یاسایی یاساییە..."
لە کۆتاییدا، دەسەڵاتی دادوەری بۆ ناکۆکییەکانی باج گەڕاوەتەوە بۆ دەسەڵاتی دادوەری، هەرچەندە دەسەڵاتەکەی سنووردارە بەو ناکۆکیانەی کە لە ئەنجامی جێبەجێکردنی یاسای باجی درامەتەوە سەرهەڵدەدەن لە دوای دەرکردنی یاسای ژمارە (٣)ی ساڵی ٢٠١٥. پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە دەسەڵاتی یاسادانان مەرجی ئەوەی دابوو کە ئەم یاسایە لە بەرواری بڵاوکردنەوەی لە ڕۆژنامەی فەرمیدا دەچێتە بواری جێبەجێکردنەوە، کە بووە لە ڕۆژنامەی عێراقی، ژمارە (4345)، لە 2ی ئازاری 2015 بڵاوکراوەتەوە. دادگای کارامە بۆ بڕیاردان لەسەر ناکۆکییەکانی باج دادگای کارگێڕییە، بەو پێیەی ئەو بڕیارانەی کە لەلایەن ئیدارەی باجەوە دەردەچن، بە سروشتی خۆیان سروشتی کارگێڕین.
عێراق هەروەها دەستی کردووە بە جێبەجێکردنی شێوازی نوێ لە سیستەمی باجدا، وەک بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا و سیستەمی ئەلیکترۆنی بۆ ئەوەی پرۆسەی کۆکردنەوەی باج وردتر و کاراتر بێت. جگە لەوەش، حکومەت لە ڕێگەی هەڵمەتی هۆشیارکردنەوەوە هەوڵ دەدات هاوڵاتیان و باجدەران زیاتر لە گرنگیی باجدان تێبگەیەنێت، ئەمەش یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی سیستەمەکە ڕوونتر و شەفافتر بێت.

لەگەڵ هەموو ئەو چاکسازیانەی کە کراون، هێشتا سیستەمی باج لە عێراقدا ڕووبەڕووی کێشە و ئاستەنگی گەورە دەبێتەوە. گرنگترینیان بریتین لە: خۆدزینەوە لە باج، بوونی چالاکیی ئابووریی نافەرمی (وەک بازاڕی ڕەش)، و لاوازی لە جێبەجێکردنی یاساکاندا. بۆیە، پێویستە عێراق بەردەوام بێت لە نوێکردنەوەی یاساکانی و باشترکردنی توانای کارگێڕیی خۆی، تاکو دەوڵەت بتوانێت درامەتی زیاتر لە باج کۆبکاتەوە و دادپەروەریی باج بۆ هەموو هاوڵاتیان دابین بکات.(**شمس الدين،2001 .٥٥).**

باسی دووەم : بەربەستەکانی بەردەم ڕێکارەکانی خەملاندن باجی دەرامەت

پرۆسەی خەملاندنی باجی دەرامەت، کە بە دڵی سیستەمی باج دادەنرێت، لە عێراقدا ڕووبەڕووی کۆمەڵێک ئاستەنگی یاسایی، کارگێڕی و کرداریی قووڵ بووەتەوە. ئەم ئاستەنگانە نەک هەر کاریگەرییان لەسەر کەمکردنەوەی درامەتی گشتی هەیە، بەڵکو دەبنە هۆی لاوازکردنی متمانەی نێوان باجدەر و دەسەڵاتی باج. هەرێمی کوردستانیش، وێڕای تایبەتمەندییە کارگێڕییەکانی، بەدەر نییە لەم کێشانە و لە هەندێک ڕووەوە ئاڵۆزیی تایبەت بە خۆی هەیە لەم باسەدا بە پێنج لق دەیانخەینەڕوو :

لقی یەکەم: خۆ دزینەوەی باجی لەلایەن باجدەرانەوە (التهرب الضريبي من جانب المكلفين):

خۆدزینەوە لە باج یەکێکە لە دیارترین ئەو ئاستەنگانەی کە دەسەڵاتە داراییەکان لە عێراقدا، خۆ دزینەوە لە باجی بریتییە لە هەوڵی نایاسایی باجدەران بۆ کەمکردنەوە یان نەدانی باجەکانیان بە هەر ڕێگەیەک بێت. لەم چوارچێوەیەدا، یاساکان و هەوڵی باجدەران بۆ دۆزینەوەی کەلێنی یاسایی بابەتێکی سەرەکییە. زۆرجار باجدەران پەنا بۆ "شێوازی فێڵاوی" دەبەن بۆ شاردنەوەی درامەتی ڕاستەقینەیان یان زیادکردنی خەرجییەکان بە مەبەستی کەمکردنەوەی بڕی باجەکە (الغزالي والظالمي، ٢٠٠٢، ل. ٣٢٧). ئەمە لەلایەن یاسادانەرانەوە وەک حاڵەتێک سەیر دەکرێت کە تێیدا باجدەران هەوڵدەدەن بە ڕێگەی لادەرانە خۆیان لە باج بدزنەوە (الزبيدي، 2008، ل181). لە لایەکی دیکەوە، نەشارەزایی و تێنەگەیشتنی بەشێک لە باجدەران لە یاساکان، وادەکات هەست بە نادادپەروەری بکەن و ئەمەش هانیان دەدات بۆ خۆدزینەوە لە باج یان پێداچوونەوەی داواکارییەکانیان (محمد وطعمة، ٢٠٢١، ل. ٧٣). ئەمەش دەبێتە هۆی کەمبوونەوەی درامەتی گشتی و نادادپەروەری لە نێوان باجدەراندا (الهلالي، 2007، ل30).

لە ئاستی کارگێڕیدا، ناکارایی یان نەبوونی یەکپارچەیی لەناو ئیدارەی باجدا هۆکارێکی گرنگە بۆ ڕێژەی بەرزی خۆدزینەوە. نەبوونی چاودێری توند، گەندەڵی، یان دواکەوتن لە پرۆسێسکردنی فۆڕمی باج بۆشایی دروست دەکات کە باجدەران دەتوانن قۆرخکردن (ئیستغلال) بکەن. هەروەها توانای تەکنیکی و ئەلیکترۆنی تەنها بۆ چاودێریکردنی باج و مامەڵە داراییەکان و (ناکارامەیی وائیهاتووی فەرمانبەرانی باج ئەگەری خۆدزینەوە بەبێ دەستنیشانکردن زیاد دەکات، ئەمەش جەخت لەسەر گرنگی پەرەپێدان و باشترکردنی کارایی دەسەڵاتەکانی باج دەکاتەوە.(عبدي , صفار ,2023,ص296)

لە ڕوانگەی کۆمەڵایەتییەوە، کەمی هۆشیاری باج لە نێوان باجدەران ڕۆڵێکی بەرچاو دەگێڕێت لە بڵاوبوونەوەی خۆدزینەوە لە باج. هەندێک لە تاکەکان سیستەمی باج بە نادادپەروەرانە دەزانن یان پێیان وایە باجەکان بێکاریگەرن لە پشتگیریکردنی خزمەتگوزارییە گشتیەکانی وەک قوتابخانە، نەخۆشخانە و ژێرخانی، ئەمەش پاڵنەرێکە بۆ هەوڵدان بۆ خۆدزینەوە لە باج بۆ ئەوەی خۆیان لەو شتانە بەدوور بگرن کە وەک بارگرانییەکی دارایی زیادەڕۆیی پێیان وایە. جگە لەوەش، بڵاوبوونەوەی ئابووری نافەرمی کە بە ئابووری سێبەریش ناسراوە، ئاسانکاری دەکات

بۆ خۆدزینەوە لە باج، بەو پێیەی زۆرێک لە چالاکییە ئابوورییەکان لە دەرەوەی بازنەی چاودێری یاسایی کاردەکەن، ئەمەش ڕێگە بە باجدەران دەدات خۆیان لە پابەندبوونی باجەکانیان بەدوور بگرن.(کماش,2002,ص163)

لە کۆتاییدا، پاڵنەرە ئابوورییە تاکەکەسییەکان کە پەیوەندییان بە خواستی زیادکردنی قازانج و کەمکردنەوەی تێچوونەکانەوە هەیە، هەروەها بەشدارن لە خۆدزینەوە لە باج. هەندێک لە باجدەران هەوڵدەدەن قازانجەکانیان بەرز بکەنەوە یان خەرجییەکانیان کەم بکەنەوە بە دەربازبوون لە یاساکانی باج، ئەمەش ڕەنگدانەوەی لایەنی قازانجخوازانەی ڕەفتارەکانیان و ئەو فشارە ئابوورییانەی ڕووبەڕوویان دەبێتەوە. توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە یاریکردنی ئەم هۆکارە یاسایی، کارگێڕی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییانە ژینگەیەکی ئایدیاڵ بۆ خۆدزینەوە لە باج دروست دەکات، ئەمەش پێویستی بە دەستێوەردانی حکومەت هەیە لە ڕێگەی باشترکردنی یاساکان، بەرزکردنەوەی چاودێریکردن و زیادکردنی هۆشیاری باج لەنێو باجدەران. (حسين 2018,)

لقی دووەم: ضعف التشريعات الضريبية القائمة (لاوازی یاسا و ڕێسا باجییەکان):

ئەو ڕێسایانەی کە لەلایەن دەسەڵاتی یاسادانانەوە دەردەکەون، چوارچێوەی یاسایی بنەڕەتی پێکدەهێنن کە سیستەمی باج بەڕێوەدەبات و بنەماکانی ژمێریاری باج دیاری دەکات. ئەرکی سەرەکی ئەوان ڕێکخستنی باج و دیاریکردنی پانتایی و دانانی بنەمای کۆکردنەوەیە بە شێوەیەک کە دادپەروەری دارایی و دابەشکردنی دادپەروەرانەی بارگرانی گشتی لە نێوان ئەندامانی کۆمەڵگادا مسۆگەر بکات.

ئەم ڕێسایانە بە چەندین تایبەتمەندی یاسایی سەرەکی تایبەتمەندن، دیارترینیان: باج ئامرازێکی یاساییە بۆ دابەشکردنی بارگرانی گشتی بەسەر تاکەکاندا بەپێی بنەماکانی یەکسانی و دادپەروەری ،هەروەها باج بە پێی برگەیەکی یاسایی ئاشکرا دەسەپێندرێت، و هیچ کەسێک ناتوانێت لێی بێبەری بێت تەنها لەسەر بنەمای برگەکانی یاسا نەبێت لەهەمانکاتدا هەموارکردنەوە یان هەڵوەشاندنەوەی باج تەنها لە ڕێگەی دەسەڵاتی یاسادانان و بە یاسا دەکرێت، بەمەش سەقامگیری سیستمی باج و پاراستنی مافە داراییەکانی دەوڵەت و باجدەران.. عێراق ماوەیەکی زۆرە باجی درامەتی دەناسێت و فۆرم و پێکهاتەی جۆراوجۆری وەرگرتووە. یاسای ژمارە (٥٢)ی ساڵی ١٩٢٧ بە یەکەم یاسای نیشتمانی دادەنرێت لە مێژووی عێراق هاوچەرخدا سەبارەت بە باجی درامەت، بەو پێیەی لە ٢٨ی ئایاری ١٩٢٧ دەرچووە، ئەم یاسایە کۆمەڵێک هەموارکردنەوەی بەسەردا هات و دواتر هەڵوەشایەوە و یاسایەکی نوێ جێگەی گرتەوە. هەروەها ئەم یاسایە نوێیە هەموارکرایەوە و دواتر بە دەرکردنی یاسایەکی دیکەی نوێ و هەڵوەشایەوە، تاوەکو یاسای باجی درامەتی ژمارە (١١٣)ی ساڵی ١٩٨٢ دەرچوو و لە ٢٧ی کانوونی دووەمی ١٩٨٢دا بڵاوکرایەوە ، هەروەها یاسای ژمارە (٢٦)ی ساڵی ٢٠٠٧ بوو،(حمد أمين ومحمود,2020,ص570) هەروەها یاسای هەموارکراوەی ژمارە ٢٠ی ساڵی ٢٠١١ لە هەرێمی کوردستان هەموارکردنەوەی برگەکانی یاسای باجی درامەت بۆ نوێکردنەوەی سیستمی باجدان لەسەر درامەتی بەها، وادەی جێبەجێکردن، و بەشدارییە کۆمەڵایەتیەکان، هاوتەریب لەگەڵ مەرجەکانی گەشەپێدانی ئابووری و کارگێڕی. جگە لەوەش، فەرمانەکانی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی (ژمارە ٣٧، ٤٩ و ٨٤ی ٢٠٠٣-٢٠٠٤)، کە کاریگەرییەکانی لە دوای ساڵی ٢٠١١ لە جێبەجێکردنی یاساییدا بەردەوام بوون، کاریگەرییان لەسەر هەندێک لایەنی باجدان هەبوو، وەك کەمکردنەوەی ڕێژەکان و زیادکردنی دەرماڵەی یاسایی بۆ باجدەران.

لاوازی یاسای باج کاتێک دەردەکەوێت کە یاساکانی باج ڕوون نین، دژبەیەک بن، یان کەلێنێکی پراکتیکی یان لێکدانەوە بەجێبهێڵن کە باجدەران دەتوانن بیقۆزنەوە بۆ کەمکردنەوە یان دواخستنی پابەندبوونی باجەکانیان.
ڕەچاو نەکردن و گرنگی نەدان بە بنەما گشتیەکانی دارشتنی یاسایی وەک پرسێکی تەکنیکی پێویست لە کاتی دارشتنی دەقە یاساییەکان هۆکارێکە بۆ سەرنەکەوتنی یاسادانەر لە دانانی ڕێسا یاساکانی باج، چونکە یاسای باج هەستیاری و تایبەمتەندی خۆی هەیە و کاریگەری لەسەر ماف و ئازادیەکانی باجدەران و گەنجینەی گشتی و باری ئابووری و کۆمەالیەتی و رامیاری والت دەبێت ، ڕەنگە دارشتنی یاسایی تووشی کۆمەلێک کەموکوڕی یان خەشی یاسایی وەک هەلە، ناکۆکی، ناڕوونی و بۆشایی لە ڕێسا یاساییەکاندا ببێتەوە. (زێرۆ ، یابە ، 2024، ل158) کە بوونی هەر یەکەیان کوالیتی دارشتنی یاسا کەم دەکەنەوە و دەبێتە هۆی نەبوونی ئاسایشی یاسایی
ئەمە ئاماژەیە بۆ بوونی یاسا و ڕێساکانی باج کە ناڕوونن، ناسازگارن، یان بە شێوەیەکی گونجاو نوێ نەکراونەتەوە بۆ لەبەرچاوگرتنی گۆڕانکارییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان. یاسای باج پێویستە ڕوون و جێگیر بێت بۆ ئەوەی بتوانرێت بە شێوەیەکی دادپەروەرانە جێبەجێ بکرێت. هەروەها لاوازی هەندێک لە یاساکانی باج (الجميلي، 2004، ل24) و چۆن ئەمە دەبێتە هۆی کێشە لە جێبەجێکردندا و دەرفەت بۆ هەڵە یان تەڵەکەکردن دەرەخسێنێت. هەروەها، یاسا ناڕوونەکان دەبنە هۆی سەرلێشێواندن و نادادپەروەری لە خەمڵاندنی باجدا (الزبيدي، 2018، ل188 هەمان سەرچاوە). ئەمەش دەتوانێت متمانەی هاوڵاتیان بە سیستەمەکە کەم بکاتەوە، لاوازی یاسا و ڕێسا دەبێتە هۆی نادادپەروەری لە خەمڵاندنی باجدا و سیستەمەکە دەگمەن دەکات، هەروەها دەرفەت بۆ گەندەڵی دەرەخسێنێت. یاسای ژمارە 26ی 2007 هەوڵدەدات بە هەموارکردنی برگەی (10/ج)ی ماددەی (1)ی یاسای باجی درامەتی ژمارە 113، "هاوڵاتیانی نیشتەجێ لە دەرەوەی عێراق"یش بە باجدەر بژمێرێت و لە ماددەی (13)شدا ڕێژەی نوێ بۆ باجی درامەتی تاک و کۆمپانیاکان دابنێت. یاسای ژمارە 20ی 2011ش گۆڕانکاری لە ڕێژەی باجی سەر مووچەی فەرمانبەرانی هەرێمدا دەکات (5% بۆ مووچەی سەروو یەک ملیۆن دینار، ماددەی چوارەم، پەرەی 2)،هەرچەندە ئەم گۆڕانکارییانە هەنگاوێکن بەرەو ڕوونترکردنەوە و گونجاندنی یاساکان، بەڵام یاسای بنەڕەتی ژمارە (113)ی ساڵی 1982، کە یاسایەکی کۆنە و هی سەردەمی عێراقی پێشووە، هێشتا چوارچێوەی سەرەکی پێکدەهێنێت. ئەمەش وادەکات هەندێک برگەی گشتی و ناڕوون بن، کە دەرفەت بۆ لێکدانەوەی جیاواز و نادادپەروەری لە خەمڵاندنی باجدا دەرەخسێنێت.

لقی سێیەم : **پشتبەستنی لاواز بە کارمەندانی ڕاهێنراو و پسپۆڕ (ضعف الاعتماد على الكوادر المدربة والمتخصصة**

ئاستی بڕوانامە و ڕاهێنانی پشکنەری باج بە یەکەم و گرنگترین ئاستی ئەدای گشتی یان خۆدروستکردن یان گەشەپێدانی کەسی دادەنرێت، چونکە ئەم ئاستە مامەڵە لەگەڵ چۆنیەتی ئامادەکردنی پشکنەری باج دەکات لەڕووی زانستییەوە، هەروەها مامەڵە لەگەڵ چۆنیەتی پاڵاوتن و پەرەپێدانی ئەم ئامادەکارییە زانستییە دەکات لەڕێگەی ڕاهێنان و پراکتیکییەوە، واتە مامەڵە لەگەڵ چۆنیەتی پەرەپێدانی توانا زانستی و کردارییەکانی پشکنەری باج دەکات لەکاتێکدا ئەو پرۆسەی پشکنینی باج ئەنجام دەدات. بۆیە بڕوانامە و پرۆگرامی ڕاهێنان لە پایە گرنگەکانن بۆ پراکتیزەکردنی پیشەی وردبینی. ئەوانەی لە بەشی وردبینی کاردەکەن دەبێت خاوەنی ئامادەکارییەکی زانستی و پراکتیکی پێویست بن بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانیان. بڕوانامەی ئەکادیمی

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

وردبینی باج نابێت تەنها بە بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە بازرگانی لە ژمێریاریدا سنووردار بێت؛ بەڵکو پێویستی بە بوارێکی تایبەتمەندتر هەیە، ئەویش وردبینی و باجدان، لە ڕێگەی بەدەستهێنانی بڕوانامەی ماستەری پیشەیی لە وردبینی یان باجدان، یان بڕوانامەی پۆست گریجوەی لە وردبینی یان باجدان. هەروەها ئامادەکاری زانستی گرنگییەکی سەرەکی هەیە بۆ وردبینیکەری باج، کە دەبێت بەردەوام فێربێت ئاگادار بێت لە هەموو ئەو شتانەی کە نوێ و پەیوەندیدارن بە کارەکانیانەوە، بەمەش پەرە بە ئەدای پیشەیی خۆیان دەدەن و لە پێشکەوتنەکانی ژمێریاریدا بەردەوام بن. هەروەها پێویستە بەشداری خولەکانی ڕاهێنان بکەن کە لەلایەن ناوەندە تایبەتمەندەکانی سەر بە ئیدارەی باج یان دامەزراوە دەرەکییەکانی ترەوە پێشکەش دەکرێن، کە لە کۆتاییدا کوالیتی وردبینی باج بەرزدەکاتەوە. (الناغي، حسن، معاطي، عناني، ٢٠٢٣, ص13-14)

هیچ کامیان لەم یاساکان ڕاستەوخۆ باس لە پەرەپێدان یان ڕاهێنانی فەرمانبەرانی باج ناکەن. بەڵام، جێبەجێکردنی ئەو بڕگە و هەمووارکراوانە، وەک دیاریکردنی ڕێژەی نوێی باج یان لێخۆشبوونەکان، پێویستی بە تێگەیشتنێکی قووڵ و ووردبینییەکی زۆر هەیە لەلایەن کارمەندانی باجەوە.

ماددەی شەشەمی یاسای ژمارە 26ی 2007 دەسەڵات دەدات بە وەزیری دارایی و ئابووری بۆ دەرکردنی ڕێنمایی بۆ ئاسانکاری جێبەجێکردنی یاساکە، کە ئەگەر بە دروستی بەکاربهێنرێت، دەتوانێت یارمەتیدەر بێت بۆ ڕاهێنانی فەرمانبەران. بەڵام بە گشتی، نەبوونی ژمارەیەکی پێویست لە کارمەندانی تەکنیکی و ژمێریاریی پسپۆڕ لە دامودەزگاکانی باجدا، کاریگەری نەرێنی لەسەر کارایی و وردبینی پرۆسەی خەمڵاندنی باج هەیە، بەتایبەت لە پەیگیریکردنی خۆدزینەوە لە باج و جێبەجێکردنی یاساکاندا.

لەگەڵ پێشکەوتنی سیستەمی ئابووری و تەکنەلۆژیا، ئیدارەی باج پێویستی بە فەرمانبەرانی بەتواناتر هەیە. ڕاهێنانی بەردەوام، دابینکردنی تەکنەلۆژیای پێشکەوتوو بۆ ئاسانکردنی کارەکان، و دروستکردنی کەشێکی کارگێڕیی شەفاف، هەنگاوی گرنگن بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی کارایی فەرمانبەران و کەمکردنەوەی هەڵە و گەندەڵی. وەبەرهێنان لە بواری توانای مرۆیی ئیدارەی باجدا، وەبەرهێنانە لە درامەتی گشتی، وەهەروەها پێویستە حکومەتی هەرێم گرنگییەکی زۆر بە پەرەپێدانی تواناکانی کارمەندانی باج بدات. ئەمە لە ڕێگەی خستنەڕووی پرۆگرامی ڕاهێنانی بەردەوام لەسەر یاسا و ڕێساکانی باجی نوێ، ژمێریاریی باجی، و تەکنەلۆژیای زانیاری دەبێت. هەروەها، دابینکردنی ژینگەیەکی کاری گونجاو و هاندانی فەرمانبەران بۆ پسپۆڕبوون لەم بوارەدا زۆر گرنگە بۆ بەرزکردنەوەی کارایی ئیدارەی باج.

لقی چوارەم: پشت بەستن بە پێشبینی خەمڵاندن (الاعتماد على التخمين التقدير) (شمخي، وليد كاظم .(2022). □□□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ 2004 □□□ □□□ □□□□□□□□□ □□□□ (رسالة ماجستير غير منشورة)، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة القادسية، العراق.)

خەمڵاندنی بنەمای باج یەکێکە لەو ئاستەنگە تەکنیکیانەی کە ڕووبەڕووی سیستەمی باج دەبێتەوە؛ واتە پرۆسەی دیاریکردنی بنەمای ماددی بۆ سەپاندنی باجەکە. بۆ خەمڵاندنی بنەمای باج چەند شێوازێک هەیە، کە دەتوانرێت بەسەر دوو بەشی سەرەکیدا دابەش بکرێت:

1- خەمڵاندنی ڕاستەوخۆ: بۆ دیاریکردنی سەروەت و سامانی ڕاستەقینەی باجدەر بەپێی ئەم شێوازە، یەکێک لەم ڕێگایانەی خوارەوە بەکاردێت:

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 6
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

أ- باجدەر درامەتی خۆی ڕادەگەیەنێت، دەسەڵاتی باجیش وردی ئەم بەیاننامەیە پشتڕاست دەکاتەوە.

ب- خەمڵاندنی کارگێڕی: ئەمەش بریتییە لە دیاریکردنی درامەتی باجدەری باج بە پشتبەستن بە زانیارییە بەردەستەکان یان خەمڵاندنی پێشوو.

2- خەمڵاندنی ناڕاستەوخۆ: ئەم جۆرە خەمڵاندنە کاتێک بەکاردێت کە سەروەت و سامانی باجدەر بە فاکتەری دەرەکی دیاری بکرێت و بەم شێوازانەی خوارەوە ئەنجام دەدرێت:

أ/ نیشاندەری دەرەکی: ئەم شێوازە پشت بە هەندێک نیشاندەری دەرەکی دەبەستێت بۆ درامەت، وەک بەهای کرێی خانوو و شوێن و بارودۆخی ژیان و هتد.

ب- شێوازی خەمڵاندنی ڕیزبەندی: درامەت بە شێوەی کۆی گشتی حیسابی بۆ دەکرێت، بۆ نموونە بە خەمڵاندنی قازانجەکان بە پشتبەستن بە ژمارەکانی فرۆشتن

کەواتە بەربەستەکانی بەردەم خەمڵاندنی باجی درامەت لە دیارترین تەحەددیاتەکانن کە ڕووبەڕووی ژمێریاری باج دەبنەوە، بە تایبەت کاتێک پشت بە خۆخەمڵاندن یان شێوازە خەملێنراوەکان دەبەسترێت. توێژینەوە کارپێکراوەکان ئاماژەیان بەوە کردووە کە پشتبەستن بە خەمڵاندنەکان بەبێ پشتگیریکردن لە داتای ورد یان هاوکاری لەلایەن باجدەرەوە دەبێتە هۆی ئەنجامە نادادپەروەرانە کە ڕەنگە زیان بە درامەتی باج و بەدەستهێنانی دادپەروەری باج بگەیەنێت. هەروەها توێژینەوە مەیدانییەکان تێبینیان کردووە کە کێشە کارگێڕی و ژمێریارییەکان لە نێوان هەڵسەنگێنەرانی باجدا بە ڕوونی کاریگەرییان لەسەر کوالیتی خەمڵاندنی باج هەیە. بەپێی یاسای عێراق دەسەڵاتی باج دەسەڵاتی پێدراوە بۆ خەمڵاندنی درامەتی ڕاستەقینە لە غیابی داتای پێویستدا، تیشک دەخاتە سەر گرنگی ڕێکخستن و کۆدکردنی ئەم ڕێکارانە بۆ دڵنیابوون لە وردبینی و دادپەروەری.(عبد الكريم، حسين علي .(2019). **تقويم تحقق العدالة الضريبية في ظل طرق وأساليب تقدير ضريبة الدخل: دراسة تطبيقية**. مجلة العلوم المالية والمصرفية، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة بغداد، العراق و العبدلي، محمد حسن .(2020) . **المشاكل التي تواجه مقدّري ضريبة الدخل وأثرها على التقديرات الضريبية: دراسة ميدانية في الأردن**. مجلة البحوث المحاسبية، جمهورية العراق .(1982) . **قانون ضريبة الدخل رقم (١١٣) لسنة ١٩٨٢ وتعديلاته** . الوقائع العراقية، وزارة المالية، العراق)

لقی پێنجەم: لاوازی بەکارهێنانی تەکنەلۆجیا (ضعف استخدام التكنولوجيا)

بەردەوامبوون لە بەکارهێنانی ئەو شێوازە تەقلیدیانەی کە ئێستا لەلایەن فەرمانگەکانی باجەوە بەکاردەهێنرێن، دەبێتە هۆی دواکەوتنی بابەتە پەیوەندیدارەکانی باج وەک تۆمارکردن، ژمێریاری و وەرگرتنی باج لە باجدەران. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە بەکارهێنانی کۆمپیوتەر لە سیستەمی زانیاریدا یارمەتیدەرە بۆ دڵنیابوون لە بەردەستبوونی زانیاری پێویست لە هەر کاتێکدا، بەم شێوەیە خزمەت بە ئیدارە دەکات بە کەمترین هەوڵ. جگە لەوەش کەمکردنەوەی کاغەزەکان بۆ کەمترین ئاست یارمەتیدەرە بۆ کەمکردنەوەی تێچووی کۆکردنەوەی باج.(عروبه معين عايش. (2018). المعوقات المؤثرة على الاصلاح الضريبي في العراق بحث تطبيقي في الهيئة العامة للضرائب، مجلة دراسات محاسبية ومالية (JAFS) المجلد الثالث عشر-العدد ٤٤ الفصل الثالث ٢٠١٨م،ص١٥٧)

هەروەها سەرەڕای هەوڵەکانی ستافی دەسەڵاتی گشتی باج و لقەکانی بۆ ناسینەوە و تۆمارکردنی باجدەران، هێشتا پرۆسەکانی تۆمارکردن و ناسینەوە و کۆکردنەوە بەدەست کەمی کاراییەوە دەناڵێنن. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەم پرۆسانە بە دەست ئەنجام دەدرێن و پەیوەندییان لەگەڵ تەکنەلۆژیای کۆمپیوتەردا سنووردارە بە سیستەمێکی هەڵگرتنی زانیاری کە تەنها لە ئەگەری ڕووداوێکی دیاریکراودا نوێ دەکرێتەوە.(الخيكاني، إبراهيم كاظم موحان . (2025).
دور السياسة الضريبية في التنويع الاقتصادي في العراق .رسالة ماجستير في العلوم الاقتصادية، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة كربلاء، العراق. ص٧٩)

باسی سێیەم: بەربەستەکانی بەردەم ڕێکارەکانی کۆکردنەوەی باجی دەرامەت

لقی یەکەم: **گەندەڵی کارگێڕی**

دیاردەی گەندەڵی کارگێڕی لە سیستمی باج یەکێکە لە ئاستەنگە گەورەکانی بەردەم دەوڵەت لە ڕووی کۆنترۆڵکردن و بەڕێوەبردنی درامەتی باجەکانییەوە. بڵاوبوونەوەی ئەم دیاردەیە بەو مانایەیە کە بەشێکی زۆر لە درامەتی باج ناچێتە ناو بودجەی گشتییەوە، بەمەش هەوڵەکانی دەوڵەت بۆ گەیشتن بە کۆمەڵێک ئامانجی دارایی و ئابووری تێکدەدات. لاوازی ئیدارەی باج و بێتوانایی لە دۆزینەوەی شێوازەکانی خۆدزینەوە لە هۆکارە گرنگەکانن کە پاڵنەری باجدەرەکانن بۆ خۆدزینەوە لە باج. پێش ئەوەی بەشداری لە خۆدزینەوە لە باج بکات، باجدەری باج بە وردی بیر لە ئەگەری دۆزینەوەی دەکات و کاتێک قەناعەتی هێنا کە کارەکانیان دەدۆزرێتەوە، بە دڵنیاییەوە بەردەوام نابن(علی،٢٠١٩،ص٦٦٦)

لقی دووەم: **لاوازی هۆشیاری باج لای هاووڵاتیان**

هۆشیاری هاوڵاتیبوون و سەربەخۆیی و بەشداریکردن لە سیستمی ماف و ئەرکەکاندا جیاناکرێتەوە. لە تێڕوانینی هاوڵاتی بۆ ڕادەی پابەندبوونی دەوڵەت و دامەزراوەکانی بە گەیشتن بە بەرنامەکانی گەشەپێدان و کارکردن بۆ خۆشگوزەرانی کۆمەڵگا و بەدیهێنانی خواستەکانی و بەرزکردنەوەی ئاستی شارستانییەکەی بە هەموو شێوەکانییەوە سەرهەڵدەدات. بەو پێیەی دەوڵەت و دامەزراوەکانی بوونەتە دەرکەوتەی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و خاوەنداریتی ئەرک و ئەرک و بەکارهێنانی دەسەڵاتی یاسایی کە لە گرێبەستی کۆمەڵایەتییەوە سەرچاوەی گرتووە، گەیشتن بەو ئەرکانە پێویستی بە سەرچاوە و هەوڵی ڕێکخراوەیی و چالاکییەکان هەیە. ئەمەش لە چەندین ڕێگاوە سەرچاوە دەگرێت، یەکێک لەوانە باجدان، کە نوێنەرایەتی پەیوەندییەک دەکات لە نێوان ئاستی خزمەتگوزاری پێشکەشکراو و هەستکردن بە بەشداریکردن لە دروستکردن و بەکارهێنانیدا. بۆیە سەپاندنی باج بۆتە بەشێک لە لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی گشتی و نەهێشتنی بارگرانی لە پێناو بیناسازی و گەشەپێدان و خۆشگوزەرانی. ئەم درامەتەی باج لە پێوەندی لەگەڵ:

- یاسادانان
- سوود و خزمەتگوزارییە وەدیهاتووەکان
- هۆشیاری تاک لە بەرژەوەندی گشتی

ئەگەر بەدواداچوون بۆ پەیوەندی نێوان بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی و هۆشیاری باج بکەین، بۆمان دەردەکەوێت کە کاتێک تاکێک خاوەنی هەموو توخمە پێویستەکانی هۆشیاری بێت، و دەوڵەت و کۆمەڵگاش لە بەرامبەردا ئاگاداری پێویستی تاکەکان بن، هەستکردن بە بەرپرسیارێتی

کۆمەڵایەتی بۆ هەریەکێک لە ئێمە بەرامبەر بە ئەویتر سەرهەڵدەدات. کاتێک تاکێک لە واقیعی بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی تێدەگات و لەلایەن کەسانی دەوروبەریەوە (دەوڵەت و دامەزراوە و تاکەکان) بەهێزتر دەکرێت، هۆشیارییەکی خۆبەخشانە و پابەندبوونێکی ئازاد پەرەدەستێنێت، کە بە هۆشیاری و بەرپرسیارانە جێبەجێی دەکەن. ئەم بڕە پارەیەی دراوە (باج) بە ئەرکێکی نیشتمانی و دەربڕینی بەردەوامیی بناغەکانی ژیان دەزانن. لە هەمان کاتدا هەست بە دادپەروەرییەکەی دەکەن و بۆ خزمەتکردنی کۆمەڵگا بەکاردەهێنرێت.(لمراياتي ،1979،ص25)

لقی سێیەم: نەبوونی ئەزموونی پیشەیی لای بەشێک لە فەرمانبەران

دەکرێ بڵێین پێشکەوتنی هەر فەرمانگەیەك ، بەبێ گوێدانە پسپۆڕییەکەی، پەیوەستە بە ئاستی پێشکەوتنی توخمە مرۆییەکانی، بە بەرزکردنەوەی کارایی و بەڕێوەبردنی باشی کارەکانی دەپێورێت. مرۆڤ بنەمای هەر پێشکەوتنێکە و وەبەرهێنان لە سەرمایەی مرۆیشدا بنەمای پێشکەوتنی گەلانە. زۆربەی وڵاتان و گەلانی جیهان درکیان بەوە کردووە کە سەرکەوتنی راستەقینەی هەر وڵاتێک لە کارگێڕیدا، رادەی گرنگیدان بە بەرزکردنەوەی کارایی توخمە مرۆییەکەی (مەحمود (2016)). بۆ بەدەستهێنانی رێکخستنی باجێکی باش، دەبێت ئیدارەی باج لە کاتی دامەزراندنی هێزی کارەکەیدا، پێویستی پشتبەستن بە راهێنانی خولیی و رێکخراو بۆ کارمەندەکانی و پێویستی بەدەستهێنانی بڕوانامەی تایبەتمەندیان لەبەرچاو بگرێت (ئەبو کەرش، (٢٠٠٤)).

بەهۆی سروشتی بنەڕەتی ئامانجە بەدەست هێنراوەکان، گرنگییەکی تایبەتیان پێدەدرێت لەلایەن بەڕێوەبردنی سەرچاوە مرۆییەکان لە فەرمانگە مۆدێرنەکاندا. لە رێگەی ئەم ئامانجانەوە رێکخراوەکە سوودی گرنگ بەدەست دەهێنێت وەک بەرزکردنەوەی مۆراڵی کارمەندان، پەروەردەکردنی هەستی دادپەروەری، هاندانی لێپرسینەوە، و دابینکردنی بنەمایەکی بابەتیانە بۆ چالاکییەکانی بەڕێوەبردنی سەرچاوە مرۆییەکان وەک دامەزراندنی کارمەند، راهێنان و بەدواداچوون. پێوانەکردنی ئەدای کارکردن بابەتێکی سەرەکییە بۆ بەڕێوەبەرانی کۆمپانیا بەهۆی گرنگییەکەیەوە، یان لەسەر ئاستی ماکرۆ یان مایکرۆ، چونکە رەنگدانەوەی دەرئەنجامی چاوەڕوانکراوی هەر چالاکییە. ئەمەش پاڵنەرێکی بنەڕەتییە بۆ بەردەوامی و بوونی دامەزراوەکان، بەتایبەتی بچووک و مامناوەندەکان، کە وەک دامەزراوەکانی دیکە ئامانجیان بەدەستهێنانی ئەنجامی دڵخۆشکەرە بۆ ئەوەی بتوانن لە جیهانێکدا بژین کە رکابەریی توند و جیهانگیری دارایی بەسەریدا زاڵ بێت . (خوری ،٢٠١٣،ص٢٣)

لقی چوارەم: خۆدزینەوە لە باج و نەدانی باج (**التهرب الضريبي وعدم السداد**)

خۆدزینەوە لە باج بە تاوانێکی دارایی دادەنرێت. یەکسانی و دادپەروەری نێوان باجدەران تێکدەدات، چونکە هەندێکیان لەبەر هەستکردن بە ئەرک پابەندن بە پابەندبوونەکانی باج، لەکاتێکدا ژمارەیەکی زۆر خۆیان لێیان دەدزنەوە. ئەمەش ئابووری خاو دەکاتەوە و بارگرانی باج لەسەر ئەو کەسانە زیاد دەکات کە پارە دەدەن، ئەمەش بە ئەگەرێکی زۆرەوە دەبێتە هۆی ئەوەی خۆیان لە باج بدزنەوە

خۆدزینەوە لە باج، بە شێوە جۆراوجۆرەکانی، کاریگەریی نەرێنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و دەروونی لەسەر کۆمەڵگا هەیە. ئەم کاریگەریانە بریتین لە کەمبوونەوەی داهاتی باج و بێبەشکردنی دەوڵەت لە بەشێکی بەرچاو لەو داهاتەی کە پێویستی پێیەتی بۆ بەجێگەیاندنی رۆڵی ئابووری و کۆمەڵایەتی خۆی. جگە لەوەش، باجدەران هەست دەکەن کە بنەماکانی دادپەروەری و یەکسانی جێبەجێ ناکرێت، بەو پێیەی لێخۆشبوونی هەندێک داهات لە

باجدان، چەمکی گشتی دادپەروەری کۆمەڵایەتی تێکدەدات. هەروەها خۆدزینەوە لە باج، متمانەی گشتی بە ڕۆڵی دەوڵەت لە پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییە سەرەکییەکان لاواز دەکات و متمانە بە ئیدارەی دارایی کەمدەکاتەوە، باجدان دەکاتە سەرچاوەی گەندەڵی ئەخلاق. (المهايني، محمد خالد، (2006)، " المالية العامة"، مطبعة الداوودي، دمشق، سوريا. ، ل ٢٣٩)

لقی پێنجەم: لاوازی ژێرخانی ئەلیکترۆنی **(ضعف الأنظمة الإلكترونية)**

لاوازی ژێرخانی ئەلیکترۆنی ئیدارەی باج یەکێکە لەو تەحەدیایە که ڕووبەڕووی بەرەنگاربوونەوەی خۆدزینەوە لە باج دەبێتەوە. ئەم لاوازییە لە تەکنەلۆژیایەکی یارمەتیدەرەوە دەگۆڕێت بۆ کەلێنێک کە بە زیرەکی لەلایەن خۆدزینەوەکانەوە دەقۆزرێتەوە. نەبوونی یەکگرتنی کاریگەر لە نێوان سیستەمە جیاوازەکانی حکومەتدا- وەک بانکی، گومرگی و بازرگانی- ڕێگری دەکات لە دروستبوونی وێنەیەکی گشتگیر لە چالاکییە ئابوورییەکانی باجدەرێک، ئەمەش وایان لێدەکات کە بە ئاسانی بەشێک لە مامەڵەکانیان بشارنەوە. جگە لەوەش، نەبوونی ئەلگۆریتمەکانی پێشکەوتووی زیرەکی دەستکرد بۆ شیکردنەوەی داتا گەورەکان و دیاریکردنی ناتەواوییەکان، ئەم سیستێمانە لە ئامرازێکی کاریگەر بۆ دەستنیشانکردنی ناتەباییەکان بێبەش دەکات. کێشەکە بەهۆی نەبوونی ستانداردکردنی سیستەمی ئەلیکترۆنی لە سەرانسەری کەرتە جیاوازەکاندا، بەتایبەتی لە پیشە و چالاکییە لیبراڵەکاندا کە پشت بە ئابووریی نەختینەیی نافەرمی دەبەستن، خراپتر دەبێت، کە بۆشایی ڕێکخراوەیی دروست دەکات. بە هەمان شێوە نەبوونی ئاسایشی ئەلیکترۆنی بەهێز مەترسیدارە ، کە داتا هەستیارەکان بەرەوڕووی هاککردن، گۆڕانکاری، یان لەدەستدان دەبێتەوە بەهۆی هەڵەی تەکنیکییەوە. لە ئەنجامدا هەر سیستەمێکی ئەلیکترۆنی لاواز تەنها بەربەستێکی تەکنیکی نییە، بەڵکو زەمینەیەکی بەپیت و بەپیت بۆ پەرەپێدانی شێوازە ئاڵۆزەکانی خۆدزینەوە کە سەرپێچی لە هەوڵەکانی چاودێریکردنی تەقلیدی دەکات.(المبروك، فراج محمود حامد.(2024) . **دور التحول الرقمي في الحد من التهرب الضريبي: دراسة ميدانية على مصلحة الضرائب الليبية** .مجلة دراسات محاسبية، العدد السابع، ديسمبر، مجلة علمية محكمة، ليبيا.)

لقی شەشەم: **عدم فعالية العقوبات**

یاسای ئێستای باجی درامەت ژمارە 113ی ساڵی 1982 بەسەرچووە و لەگەڵ گۆڕانکارییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکاندا ناتەبایە. ناسەقامگیرییەکەی بەهۆی چەندین هەمووارکردنەوە، ناڕوونی دروست دەکات کە ئاسانکاری دەکات بۆ خۆدزینەوە لە باج (ئەلسەمەرای، ٢٠١٢، ل١٤٢). جگە لەوەش ئەو سزایانەی کە بەپێی ئەم یاسایە بەسەر سەرپێچیکارانی باجدا سەپێنراون، لاوازن. لە مادەی 58دا هاتووە "هەر کەسێک لەبەردەم دادگای کارامەدا سەلمێندرا کە ساختەکاری یان فێڵ و تەزویری بەکارهێناوە بۆ دوورکەوتنەوە لە پێدانی تەواوی یان بەشێک لەو باجەی کە بەپێی ئەم یاسایە سەپێنراوە، سزا دەدرێت بە زیندانیکردن بۆ ماوەی کەمتر نەبێت لە سێ مانگ و لە دوو ساڵ زیاتر نەبێت".

لقی حەوتەم: **ضعف التنسيق مع الجهات الحكومه**

لاوازی هەماهەنگی و هاوکاری لە نێوان دەسەڵات و لایەنە پاڵپشتەکانی تر کە بڕیارە ئەم لایەنانە بەشداری بکەن لە ئاڵوگۆڕی زانیاری پێویست سەبارەت بە باجدەران بۆ ئاسانکاری پرۆسەی

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 6
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

ژمێریاری باج. جگە لەوەش، ستافی دەسەڵات زیاتر کاردانەوەیان هەیە لە مامەڵەکردنیان لەگەڵ باجدەران، یاسا و ڕێساکانی باج بە شێوەیەک لێکدەدەنەوە کە لەگەڵ ئەوان بگونجێت، لە ژێر پەردەی بەرژەوەندی گشتیدا. جگە لەوەش پرسگەلێکی پەیوەست بە ڕێسا و مۆڵەتی گومرگی هەیە کە پێشکەش بە دەسەڵات و لقەکانی دەکرێت لەم ڕووەوە، دەسەڵات بە بەکارهێنانی سیستەمی کۆمپیوتەریی ئەلیکترۆنی خۆی، پرسیار لەبارەی پابەندبوونی باجی پێشووی باجدەران دەکات، ئەگەر هەبن. بە پشتبەستن بە ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە، هەموو پابەندبوونەکانی باجی نەدراو و ئێستا یان قەرزەکانی پەیوەست بە باجدەر ڕوون دەکرێنەوە. لەسەر بنەمای ئەم زانیاریانە، پرۆسەی خەمڵاندنی باج ئەنجام دەدرێت، و دواتر بڕوانامەی پاککردنەوە بە باجدەران دەدرێت لەگەڵ پێدانی ئەو بڕە پارانەی کە نەدراون. بەپێی ڕێبازی نەریتی ئێستای دەسەڵات، پرسی مۆڵەت، و میکانیزمی دەرکردنی بڕوانامەی پاککردنەوە بۆ باجدەران، نوێنەرایەتی کێشەیەکی ڕاستەقینە دەکات کە کاریگەری لەسەر کۆکردنەوەی باج هەیە و کاتێکی زۆری دەوێت.(إسماعيل، هيثم عبد الخالق، وشاكر، كفاء عبدالكريم.(2018) .
مساهمة الجهات الساندة في زيادة الحصيلة الضريبية: بحث تطبيقي على عينة من الجهات الساندة في القطاع الصحي للمدة .(2008–1998) مجلة دراسات محاسبية ومالية، المجلد ١٣، العدد ٤٢، الفصل الأول، العراق.
)

باسی چوارەم : ڕێگاچارەکان بۆ بەهێزکردنی چاودێریکردنی خەمڵاندن و کۆکردنەوەی باجی دەرامەت

لقی یەکەم: چاکسازی لە یاساکانی باج

ئەمەش بە پلەی یەکەم پەیوەندی بە یاسای باجەوە هەیە. پێش هەموو شتێک دەوڵەت دەبێ سیاسەتێکی ئابوری و دارایی ڕوون بگرێتەبەر کە بنەمای سیاسەتی باج کە لە پێداویستییەکانی وڵاتەوە وەرگیراوە و وەڵامدەرەوەی پێداویستی و ئامانجە تایبەتەکانی ئابووری نیشتمانی پێکبهێنێت، کە لە چوارچێوەی پلانێکی گشتگیری گەشەپێداندا جێبەجێ بکرێت. ئەمەش پێویستی بە پێداچوونەوەی گشتی هەیە بە یاسای باج و یەکخستنی لە سیستەمێکی باجی یەکگرتوو و بەیەکەوە گرێدراو، دوور لە ئاڵۆزی و ناڕوونی، و دوور لە کەلێن کە ڕێگە بە خۆدزینەوە لە باج و نایەکسانی دەدات. لەم ڕووەوە، دەتوانرێت شێوازەکانی وەک خەمڵاندنی بنەمای باج لەسەر بنەمای دەرکەوتنی دەرەکی یان ڕاگرتنی باج لە سەرچاوەدا لە هەر کاتێکدا بگیرێتەبەر.

1. دامەزراندنی پێکهاتەیەکی باجی دروست کە دادپەروەری کۆمەڵایەتی بۆ هەموو باجدەران لە ڕێگەی یاسای سادە و جێگیر و نەرم و نیانەوە مسۆگەر بکات. ئەمەش پێویستە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی چاکسازی ئابووری، لەوانە سەقامگیری دارایی و پشتیوانی لە گەشەپێدان بە گشتی. ناڕوونی و ئاڵۆزی سیستەمی باج هاندەری خۆدزینەوە لە باج.
2. سادەکردنی سیستەمی باج. دارشتنی یاسایی باش ئاسانکاری دەکات بۆ تێگەیشتن لە باجدەران؛ بۆیە دەبێت سادە و ڕوون و نەرم و نیان بێت. وشەسازی یاساکانی باج ڕۆڵێکی چارەنووسساز دەگێڕێت لە سەرکەوتن یان شکستی هەر جۆرە باجێک.
3- نەهێشتنی ئاڵۆزییەکانی وەک چەندین باج و گۆڕانکاریی ڕێژە. ئەمەش یاساکانی باج و ڕێکارەکانی جێبەجێکردنیان بۆ هەردوو باجدەران و ئیدارەی باج ئاسانتر دەکات، بەمەش ڕێگری لە خۆدزینەوە دەکرێت.

4. دەستەبەرکردنی سەقامگیری یاساکان. ناسەقامگیری یاساکان، بەهۆی گۆڕانکاری و هەموارکردنەوە، ناڕوونی لە سیستەمەکەدا دروست دەکات و ئاسانکاری بۆ خۆدزینەوە لە باج دەکات .

چاودێریی دادوەری لە بواری باجدا ڕۆڵێکی چارەنووسساز دەگێڕێت لە پاراستنی مافەکانی باجدەر و گەنجینەی دەوڵەت، و دڵنیابوون لەوەی هیچ مافێکی هیچ لایەنێک پێشێل نەکرێت، بۆ ئەوەی زامنی دەستووری و یاسایی نەک تەنها دروشمی تیۆری و بوونی ڕاستەقینەی لەسەر زەمینە. بۆیە ئەم چاودێریکردنە زۆر پێویستە، بەو پێیەی چەکێکی کاریگەرە کە ڕێگری دەکات لە ئارەزوومەندانی دەسەڵاتی باج و پێشێلکردنی مافی هەردوو باجدەر و خەزێنەی دەوڵەت . سەرەڕای بوونی چەندین کێشە و ئاستەنگ کە ڕێگرن لە جێبەجێکردنی یاساکانی باج لە عێراق، هێشتا دەسەڵاتی دادوەری باجی تایبەتمەند لە عیراق و هەرێمی کوردستان نییە، لە هەمان کاتدا دەسەڵاتە دادوەرییە ئاسایی و کارگێڕییەکان ناتوانن هیچ ڕۆڵێکی چاودێری بگێڕن لە جێبەجێکردنی یاسای باج، یان لە جێبەجێکردنی مەرجەکانی و چارەسەرکردنی کێشەکانی، بە بەراورد بەو شتانەی لە وڵاتانی دیکەدا هەیە و پراکتیزە دەکرێن .(الشويش العزاوي، 2024، ص19.)

یاسادانەری عێراق ڕێبازێکی جیاوازی گرتۆتەبەر لەوەی کە یاسا و یاسا بەراوردکارییەکان لە ڕێکخستنی دەسەڵاتی دادوەری باج و چاودێری دادوەری بۆ جێبەجێکردنی یاسای باج . ئەو دەسەڵات و دەسەڵاتانەی نە سپارد بە دەسەڵاتی دادوەری ئاسایی، نە بە دەسەڵاتی دادوەری کارگێڕی، نە سپارد بە دادگاکانی تایبەتمەند لە یاسادانانی باج. بەڵکو هەموو ئەمانەی سپارد بە لیژنە تێکەڵەکانی نێوان دەسەڵاتی دادوەری و ئیدارە.(الشويش العزاوي، 2024، ص19.)

لقی دووەم: دانانی **ستانداردی خەمڵاندن** بەپێی جۆری پیشە و قەبارەی کار.

کێشەی خەمڵاندنی باج لەسەر بنەمای پێوەرەکانی وەک "جۆری پیشە" و "قەبارەی بازرگانی" ڕێگری دەکات لە گەیشتن بە دادپەروەری باج و نەرمی ئابووری. ئەم ڕێبازە ستانداردە واقیعە پراکتیکییەکانی بازرگانی پشتگوێ دەخات، کە ئاستی قازانج و تێچوون و پێکهاتەی دارایی تەنانەت لەناو هەمان کەرتدا جیاوازن. ئەمەش دەتوانێت ببێتە هۆی مامەڵەی نایەکسانی باج بۆ ئەو بازرگانیانەی کە بەڕواڵەت هاوشێوەن و بارودۆخی دارایی ڕیشەیی جیاوازیان هەیە. جگە لەوەش، پێناسەکردنی "قەبارەی بازرگانی" زۆرجار ئارەزوومەندانە و کراوەیە بۆ لێکدانەوە، ژینگەیەکی ناڕوونی و مشتومڕ دروست دەکات نەک ڕوونی و شەفافیەت. لەوەش گرنگتر، ئەم سیستەمە دەتوانێت خاوەنکاران و خاوەن بزنسە بچووکەکان بە پەراوێزی تەسکەوە بێهیوا بکات، لە هەمان کاتدا شکست دەهێنێت لە ڕەنگدانەوەی وردی توانای ڕاستەقینەی بزنسە گەورەکان بۆ پارەدان. بۆیە چارەسەری گونجاو لە گۆڕانکارییەکی وردە وردەدایە بەرەو سیستەمێکی باجی نەرم و نیان کە لەسەر بنەمای قازانجی ڕاستەقینە بێت، لەگەڵ ڕێکارە ئاسانکراوەکان و پشتگیریکردن بۆ بازرگانییە تازەپێگەیشتوەکان. ئەمەش هاوسەنگی لە نێوان کۆکردنەوەی داهاتی حکومەت و دەستەبەرکردنی هاندانێکی دادپەروەرانە بۆ گەشەی ئابووری بەدەست دەهێنێت.

لقی سێیەم: دروستکردنی داتابەیسی یەکگرتوو (باج، بانک، گومرک، تۆمارکردن).

دامەزراندنی داتابەیسی- یەکگرتوو (باج، بانکی، گومرگ، و تۆمارکردن) نوێنەرایەتی بازدانێکی چۆنایەتی دەکات لە کاری حکومەتەکان و ئابووری نیشتمانیدا، کە گرنگترین پایە دارایی و

کارگێڕییەکانی دەوڵەت بەیەکەوە دەبەستێتەوە. ئەم پڕۆژە گەورەیە ئامانجی دروستکردنی پلاتفۆرمێکی ناوەندییە کە لایەنە پەیوەندیدارەکان بتوانن بە شێوەیەکی پارێزراو و دەستبەجێ داتا ئاڵوگۆڕ بکەن، دووبارەبوونەوەی زانیاری و پرۆسەی دەستی نەهێڵێت و دەوڵەت بگۆڕێت بۆ یەکەیەکی دیجیتاڵی یەکگرتوو، سوودەکانی ئەم سیستەمە لە بەرەنگاربوونەوەی خۆدزینەوە لە باج و سپیکردنەوەی پارە چڕبوونەتەوە، چونکە جووڵەی پارە و کاڵاکان لە سەرجەم کەناڵەکاندا شەفاف دەبێت. هەروەها شۆڕشێک لە ئاسانکاری بازرگانیدا دەکات؛ لەبری ئەوەی هەمان بەڵگەنامەکان پێشکەش بە چوار لایەنی جیاواز بکەن، هاوڵاتیان و وەبەرهێنەران تەنها پێویستیان بە یەکجارە داتاکانیان داخڵ بکەن. لە ئاستی کارگێڕیدا، ئەم بنکەدراوە کارایی کارکردن زیاد دەکەن، سەرچاوەیەکی زۆر پاشەکەوت دەکەن، و یارمەتی بنیاتنانی پرۆفایلی دارایی و قەرزی گشتگیر دەدەن بۆ تاک و کۆمپانیاکان، بەم شێوەیە پشتگیری لە بڕیارەکانی قەرزدان و سیاسەتە ئابوورییەکان دەکەن. بەڵام ئەم دیدە ڕووبەڕووی تەحەدای بەرچاو دەبێتەوە، دیارترینیان ئاسایشی ئەلیکترۆنی و پاراستنی نهێنی داتا هەستیارەکانی سەر بە ملیۆنان کەس، تێچووی بەرز و تەکنەلۆژیای ئاڵۆزی پەرەپێدان و یەکخستنی، و پێویستی چوارچێوەیەکی یاسایی بەهێز بۆ بەڕێوەبردنی ئاڵوگۆڕی داتا و ڕێگریکردن لە خراپ بەکارهێنانی. سەرکەوتنی ئەم پڕۆژەیە پەیوەستە بە ئیرادەی سیاسی و وەبەرهێنانی درێژخایەن و دروستکردنی متمانە لە نێوان حکومەت و هاوڵاتیدا، ئەمەش وایکردووە تەنها پڕۆژەیەکی تەکنیکی نەبێت، بەڵکو گۆڕانکارییەکی هەمەلایەنە بەرەو حوکمڕانی دیجیتاڵی زیرەکتر و شەفافتر.(طلال، ربي إبراهيم أحمد، ومحمد، محمد إبراهيم محمد علي، ورمضان، نشوان عزيز. □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□□(2019). □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ .مجلة الرافدين لعلوم الحاسوب والرياضيات، المجلد (13)، العدد.(1)

لقی چوارەم: فێرکاری تایبەتی بۆ خەمڵێنەران و چاودێران.

دانانی ڕێنمایی ڕوون و تایبەت بۆ هەڵسەنگێنەران و پشکنەرانی باج، بەردی بناغەی بەرزکردنەوەی کارایی سیستەمی باج و دڵنیابوون لە جێبەجێکردنی دادپەروەرانەی یاسا و ڕێسا داراییەکانە. ئەم کەسانە نوێنەرایەتی گرنگترین پەیوەندی دەکەن لە پرۆسەی خەمڵاندنی باج و چاودێریکردنی پابەندبوون بە باج، ئەمەش پێویستی بە چوارچێوەیەکی ڕێکخراوەیی ورد هەیە کە دەسەڵات و بەرپرسیارێتی و سنووری دەستێوەردانەکانیان دیاری بکات, ئەم ڕێنماییانە بەشدارن لە ستانداردکردنی ڕێکارەکان لە سەرانسەری بەشی باج و کەمکردنەوەی لێکدانەوە تاکەکەسییەکان کە دەتوانێت ببێتە هۆی ناتەبایی لە خەمڵاندنی باج یان سەرهەڵدانی پراکتیزە نایاساییەکان. هەروەها یارمەتی بەدەستهێنانی بنەمای یەکسانی لە نێوان باجدەران دەدەن و شەفافیەت و یەکپارچەیی لە کارەکانی باجدا بەرەوپێش دەبەن لە ڕێگەی پابەندکردنی هەڵسەنگێنەران و پشکنەران بۆ پابەندبوون بە ستاندارده پیشەییە ڕوونەکان و میکانیزمە تایبەتەکانی کارکردن.

لخرسان، محمد حلو داود، وشمال، حسناء داود، ووجعان، ياسر علي. (2024).*وضع دليل لإجراءات التدقيق والفحص الضريبي للقوائم المالية المقدمة إلى الهيئة العامة للضرائب للتحاسب الضريبي طبقاً لنظام التقدير الذاتي* .مجلة دراسات محاسبية ومالية، عدد خاص، المؤتمر العلمي الدولي الثالث والوطني الخامس: إصلاح الاقتصاد العراقي تحديات الحاضر ورؤى المستقبل.)

لقی پێنجەم: دانانی پلانی پارەدانی قسطی بۆ باجدانەرانی لاواز.

پەسەندکردنی پلانی پارەدانی قیست بۆ باجدەرانی کەم درامەت ئامرازێکی دارایی گرنگە کە یارمەتی هاوسەنگکردنی پێداویستییەکانی کۆکردنەوەی باج دەدات لەگەڵ بنەماکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی. سەپاندنی پارەدانی دەستبەجێ دەتوانێت بارگرانییەکی دارایی بەرچاو بخاتە سەر ئەم گروپە، زۆرجار دەبێتە هۆی نەدانی باج یان خۆدزینەوە لە باج، ئەمەش کاریگەری نەرێنی لەسەر درامەتی باج و متمانەی باجدەران بە ئیدارەی باج دەبێت، پلانی قیست رێگە بە باجدەران دەدات بارگرانی باجەکانیان بەسەر ماوەی گونجاودا دابەش بکەن کە لەگەڵ توانای دارایی خۆیاندا بگونجێت. ئەمەش پابەندبوونی خۆبەخشانە بەرەوپێش دەبات و ناکۆکییەکانی باج و رێوشوێنی جێبەجێکردن کەمدەکاتەوە. هەروەها ئەم میکانیزمە بەشدارە لە تێکەڵکردنی گروپە کەم درامەتەکان لە سیستەمی باجی فەرمی و باشترکردنی پابەندبوون بە باج لە ماماوەند و درێژخایەندا، لە روانگەی کارگێڕییەوە، جێبەجێکردنی سیستەمی پارەدانی قیست پێویستی بە کۆنترۆڵ و پێوەرێکی روون هەیە بۆ دەستنیشانکردنی سودمەندان، وەک دانانی سنوورێکی دیاریکراوی درامەت، پشتڕاستکردنەوەی باری دارایی باجدەری باج، و دیاریکردنی ژمارەی قیستەکان و ماوەی قیستەکانیان و بەهای هەر قیستێک بە شێوەیەک کە دادپەروەری مسۆگەر بکات و لە هەمان کاتدا مافەکانی گەنجینەی گشتی بپارێزێت. هەروەها پێویستی بە پەسەندکردنی میکانیزمی چاودێری و چاودێری کاریگەر هەیە بۆ گەرەنتیکردنی پارەدانی بەردەوام، لەگەڵ سەپاندنی سزای گونجاو بۆ پێشێلکردنی پابەندبوونە رێککەوتووەکان.(روابة، محمد، وعبد الكريم، البشير، □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ .مجلة الحقوق والعلوم الإنسانية – دراسات □□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ اقتصادية، المجلد 31، العدد 1، جامعة زيان عاشور بالجلفة.)

دەرئەنجام :

١. سیستەمی باج یەکێکە لە سەرەکیترین ئامرازەکانی سیاسەتی دارایی دەوڵەت، چونکە لە رێگەیەوە داهاتی پێویست بۆ دابینکردنی خزمەتگوزارییە گشتییەکان و بەڕێوەبردنی چالاکیە حکومییەکان دابین دەکرێت.

٢. باج رۆڵێکی گرنگ دەبینێت لە رێکخستنی ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی، چونکە دەتوانێت کاریگەری راستەوخۆ لەسەر رێژەی بەرهەمهێنان، بەکارهێنان و وەبەرهێنان دروست بکات و هاوکات هاوسەنگی لە دابەشکردنی داهات لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگادا بەرز بکاتەوە.

٣. جۆرەکانی باج، بەتایبەتی باجی ڕاستەوخۆ و باجی ناڕاستەوخۆ، هەریەکەیان ڕۆڵ و کاریگەری تایبەتیان هەیە لە سیستەمی دارایی، و هەڵبژاردنی شێوازی گونجاو بۆ جێبەجێکردنیان دەتوانێت کاریگەری گرنگی لەسەر ئاستی دادپەروەری دارایی و کارایی ئابووری هەبێت.
٤. سیستەمی باج لە عێراق هێشتا ڕووبەڕووی ژمارەیەک ئاستەنگی پێکهاتەیی و کارگێڕی دەبێتەوە، وەک لاوازی چوارچێوەی یاسایی، کەمی پابەندبوونی باجدەران، و فراوانی چالاکییە ئابوورییە نافەرمییەکان کە کاریگەری نەرێنی لەسەر کارایی سیستەمی باج دادەنێن.
٥. کەمی بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای زانیاری و سیستەمە ئەلیکترۆنییەکان لە پرۆسەی تۆمارکردن و کۆکردنەوەی باجدا یەکێکە لە هۆکارەکانی کەمبوونی کارایی سیستەمی باج، بۆیە نوێکردنەوەی ئەم سیستەمە بە بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای مۆدێرن پێویستە.
٦. بەکارهێنانی سیستەمی ئەلیکترۆنی لە بەڕێوەبردنی باجدا دەتوانێت ببێتە هۆی بەرزکردنەوەی شەفافیەت، کەمکردنەوەی بیرۆکراسی، و باشترکردنی پرۆسەی کۆکردنەوەی باج، کە ئەمەش دەرئەنجامەکەی زیادکردنی داهاتی گشتی دەوڵەت دەبێت.
٧. پەرەپێدانی سیستەمی باج و باشترکردنی میکانیزمەکانی جێبەجێکردنی یاساکانی باج دەتوانێت ڕۆڵێکی گرنگ ببینێت لە زیادکردنی سەرچاوەکانی داهاتی دەوڵەت و کەمکردنەوەی پشتبەستن بە داهاتی نەوت، کە ئەمە هەنگاوێکی گرنگە بۆ دروستکردنی ئابوورییەکی هاوسەنگ و بەردەوام.
٨. بەرزکردنەوەی هۆشیاری باج لەنێوان هاوڵاتیاندا و پەرەپێدانی چوارچێوەی یاسایی و کارگێڕی سیستەمی باج دەتوانێت ببێتە هۆی زیادکردنی پابەندبوونی باجدەران و باشترکردنی کارایی گشتی ئەم سیستەمە.

ئەنجام

لە ئەنجامدا ئەم توێژینەوەیە گەشت بەوەی کە ئەو تەحەددیایانەی کە ڕووبەڕووی سیستەمی کۆکردنەوەی باجی درامەتی عێراق دەبنەوە، فرەلایەنە و پێویستیان بە ڕێبازێکی گشتگیر هەیە کە لایەنە یاسایی، کارگێڕی، تەکنیکی و کۆمەڵایەتی لەخۆبگرێت. لە لایەکەوە پێویستییەکی زۆر هەیە بە مۆدێرنکردن و سادەکردنی یاسای باج بۆ داخستنی ئەو کەلێنە یاساییانە کە لەلایەن خۆدزینەوە لە باجەوە دەقۆزرێتەوە. لە لایەکی دیکەوە دەبێت تواناکانی سەرچاوە مرۆییەکان لە ڕێگەی بەرنامەی ڕاهێنانی تایبەتمەندەوە بەهێز بکرێت و وەبەرهێنان لە ژێرخانی دیجیتاڵیدا زۆر گرنگە بۆ دامەزراندنی بنکەیەکی زانیاری یەکگرتوو کە کارایی خەملاندن و کۆکردنەوە بەرز بکاتەوە. جگە لەوەش، پەرەپێدانی هۆشیاری و متمانەی باج لەنێو هاوڵاتیاندا پایەیەکی بنەڕەتییە بۆ دڵنیابوون لە پابەندبوونی خۆبەخشانە و بەدەستهێنانی دادپەروەری باج. چارەسەرکردنی ئەم لایەنانە بەکۆمەڵ یارمەتیدەر دەبێت بۆ بنیاتنانی سیستەمێکی باجی دادپەروەرانە و کاریگەر کە پاڵپشتی سەقامگیری دارایی بکات و بەشداربێت لە گەیشتن بە گەشەپێدانی بەردەوام لە عێراقدا. ئەم گۆڕانکارییە خوازراوە بەبێ ئیرادەی سیاسی ڕاستەقینە و هەماهەنگی کاریگەر لە نێوان حکومەتی فیدراڵی و حکومەتی هەرێمدا، هاوکات لەگەڵ بەشداریکردنی پێویستی کەرتی تایبەت و کۆمەڵگەی مەدەنی لە دارشتن و جێبەجێکردنی سیاسەتی باجدا، بەدی نایەت. بۆیە سەرکەوتنی چاکسازی لە باجدا ڕەنگدانەوەی ڕاستەوخۆی

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٥

توانای دەوڵەت دەبێت بۆ بەهێزکردنی سەروەری یاسا و بنیاتنانی دامەزراوەی توانای خزمەتکردنی هاووڵاتیان و دەستەبەرکردنی ئاییندەیەکی ئابوری خۆشگوزەرانتر بۆ هەموان.

پێشنیارەکان

1. دانانی سیستەمێکی باجی ئەلیکترۆنی تەواو یەکگرتوو کە تۆمارکردن، پارەدان و وردبینی باج لەخۆبگرێت بۆ کەمکردنەوەی گەندەڵی و زیادکردنی کارایی کۆکردنەوە.
2. ئاسانکردن و نوێکردنەوەی یاسا و ڕێساکانی باج بۆ بەرزکردنەوەی ڕوونی و کەمکردنەوەی ناکۆکی و لێکدانەوەی ئیختیاری.
3. دامەزراندنی بنکەیەکی زانیاریی نیشتمانی یەکگرتوو کە دەسەڵاتی باج بە بانکەکان و دەزگاکانی حکومەتەوە ببەستێتەوە بۆ دیاریکردنی داهاتی ڕاستەقینە و کەمکردنەوەی خۆدزینەوە لە باج.
4. بەرزکردنەوەی هۆشیاری باج و پێشکەشکردنی ڕاهێنانی پیشەیی بۆ کارمەندانی باج، لە هەمان کاتدا جێبەجێکردنی سزاکانی خۆدزینەوە و پێشکەشکردنی هاندان بۆ باجدەرانی پابەند.

سەرچاوەکان :

١. طاقة، محمد، والعزاوي، هدى. *اقتصاديات المالية العامة* .عمّان: دار المسيرة للنشر والتوزيع، ٢٠١٠.

٢. Walther, Larry M., and Christopher J. Skousen. *Budgeting and Decision Making*. 2009.

٣. لخرسان، محمد حلو داود. *المحاسبة الضريبية وتطبيقاتها بموجب التشريعات النافذة في العراق* .البصرة: شركة الغدير للطباعة والنشر المحدودة، ٢٠٢٢.

٤. حجيمي، حيدر جمعة. *أساليب الحصر الضريبي لضريبة الدخل ودورها في تخفيف عجز الموازنة في العراق: بحث دبلوم عالٍ معادل للماجستير في الضرائب* .المعهد العالي للدراسات المحاسبية والمالية، جامعة بغداد.

٥. عبد الغفور، حسام. *العلاقة بين المكلف والإدارة الضريبية وأثرها على التحصيل والجباية* . رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة النجاح الوطنية، نابلس، فلسطين، ٢٠٠٨.

٦. رؤوف، سيف الدين عماد أحمد، والشافعي، علاء حسين علوان. "واقع النظام الضريبي في العراق وإمكانية التطوير ."*مجلة الإدارة والاقتصاد*، مج. ٢٠٢١، ع. ١٢٧.

٧. وزارة المالية العراقية. *التقرير الاحصائي لحركة مكلفي المهنة: تاريخ تطور النظام الضريبي في العراق* .بغداد: وزارة المالية، ٢٠١٠.

٨. وزارة المالية، الهيئة العامة للضرائب. *قانون ضريبة الدخل رقم ١١٣ لعام ١٩٨٢ وتعديلاته* . 2004.

٩. عايش، عروبه معني. "المعوقات المؤثرة على الاصلاح الضريبي في العراق: بحث تطبيقي في الهيئة العامة للضرائب ."*المجلد الثالث عشر، العدد ٤٤*. 2018 .

١٠. حسني، نوره محزة. "الإصلاح الضريبي في العراق ."*مجلة جامعة الأنبار للعلوم القانونية والسياسية*، المجلد ٩، ٢٠١٩.

١١. الغزالي، محمد عبد علي خضير، والظالمي، حيدر عبد الرضا عبد علي. "التنظيم القانونية لضريبة نقل ملكية العقار أو حق التصرف فيه: قراءة في قرار مجلس قيادة الثورة المنحل رقم ١٢٠ لسنة ٢٠٠٢ ."*الحقوق*، مج. ٢٠٢٢، ع. ٤٤.

١٢. الزبيدي، عبد الباسط .*وعاء ضريبة الدخل في التشريع الضريبي* .عمّان، الأردن: دار الحامد للنشر والتوزيع، ٢٠٠٨.

١٣. محمد علوم محمد، وزينب سعدون طعمة. "القضاء الضريبي ضمانة للحقوق والحريات الاقتصادية في العراق ."*مجلة العلوم القانونية*، مجلد ٣٦, ٢٠٢١.

١٤. زينب علي عبدي، وأحمد سليمان الصفار. "المشكلات الإدارية والقانونية والمالية في النظام الضريبي العراقي ."*مجلة العلوم الإنسانية لجامعة زاخو*، المجلد ١١، العدد ٢، ٢٠٢٣.

١٥. أشرف توفيق شمس الدين .*تجريم غسيل الأموال في التشريعات المقارنة* .دار النهضة العربية، ٢٠٠١.

١٦. يوسف. "إجراءات التحصيل الضريبي في العراق ."*مجلة الدراسات*، ١٠. 2020 ,

١٧. شمخي، وليد كاظم .*معوقات الإصلاح الضريبي في العراق بعد عام ٢٠٠٤ ومقترحات حلها* . رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة القادسية، ٢٠٢٢.

١٨. عبد الكريم، حسين علي. "تقويم تحقق العدالة الضريبية في ظل طرق وأساليب تقدير ضريبة الدخل: دراسة تطبيقية ."*مجلة العلوم المالية والمصرفية*، ٢٠١٩.

عبدلي، محمد حسن. "المشاكل التي تواجه مقدّري ضريبة الدخل وأثرها على التقديرات الضريبية: دراسة ميدانية في الأردن ."*مجلة البحوث المحاسبية*. 2020 ,

١٩. جمهورية العراق .*قانون ضريبة الدخل رقم ١١٣ لسنة ١٩٨٢ وتعديلاته* .بغداد: وزارة المالية، ١٩٨٢.

٢٠. عروبه معين عايش. "المعوقات المؤثرة على الاصلاح الضريبي في العراق: بحث تطبيقي في الهيئة العامة للضرائب ."*مجلة دراسات محاسبية ومالية (JAFS)*، المجلد ١٣، العدد ٤٤، ٢٠١٨.

٢١. الخيكاني، إبراهيم كاظم موحان .*دور السياسة الضريبية في التنويع الاقتصادي في العراق* .رسالة ماجستير في العلوم الاقتصادية، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة كربلاء، العراق، ٢٠٢٥.

٢٢. المهايني، محمد خالد .*المالية العامة* .دمشق، سوريا: مطبعة الداوودي، ٢٠٠٦.

٢٣. المبروك، فراج محمود حامد. "دور التحول الرقمي في الحد من التهرب الضريبي: دراسة ميدانية على مصلحة الضرائب الليبية ."*مجلة دراسات محاسبية*، العدد السابع، ديسمبر ٢٠٢٤.

٢٤. الخالق، وشاكر، كفاء عبد الكريم. "مساهمة الجهات الساندة في زيادة الحصيلة الضريبية: بحث تطبيقي على عينة من الجهات الساندة في القطاع الصحي للمدة ١٩٩٨–٢٠٠٨ ."*مجلة دراسات محاسبية ومالية*، المجلد ١٣، العدد ٤٢، ٢٠١٨.

a. " .(2019)برنامج حساب ضريبة الدخل للموظفين باستخدام الفيجوال بيسك وقاعدة بيانات الأكسس ."*مجلة الرافدين لعلوم الحاسوب والرياضيات*، المجلد ١٣، العدد ١.

٢٥. طلال، ربي إبراهيم أحمد، ومحمد، محمد إبراهيم محمد علي، ورمضان، نشوان عزيز. "برنامج حساب ضريبة الدخل للموظفين باستخدام الفيجوال بيسك وقاعدة بيانات الأكسس ."*مجلة الرافدين لعلوم الحاسوب والرياضيات*، المجلد ١٣، العدد ١، ٢٠١٩.

٢٦.لخرسان، محمد حلو داود، وشمال، حسناء داود، ووجعان، ياسر علي. "وضع دليل لإجراءات التدقيق والفحص الضريبي للقوائم المالية المقدمة إلى الهيئة العامة للضرائب للتحاسب الضريبي طبقاً لنظام التقدير الذاتي ."*مجلة دراسات محاسبية ومالية*، عدد خاص، المؤتمر العلمي الدولي الثالث والوطني الخامس، ٢٠٢٤.
٢٧.روابة، محمد، وعبد الكريم، البشير. "التوجهات الحديثة لإدارة المخاطر في الإدارة الضريبية ." *مجلة الحقوق والعلوم الإنسانية – دراسات اقتصادية*, المجلد ٣١، العدد ١.

References:

.١Taqa, Muhammad, and Al-Azzawi, Huda. Economics of Public Finance. Amman: Dar Al-Masirah for Publishing and Distribution, 2010.

.٢Walther, Larry M., and Christopher J. Skousen. Budgeting and Decision Making. 2009.

.٣Lakhrasan, Muhammad Helou Dawood. Tax Accounting and its Applications under the Legislation in Force in Iraq. Basra: Al-Ghadir Printing and Publishing Company Limited, 2022.

.٤Hajimi, Haider Juma. Methods of Tax Assessment for Income Tax and its Role in Reducing the Budget Deficit in Iraq: Higher Diploma Thesis equivalent to a Master's degree in Taxation. Higher Institute for Accounting and Financial Studies, University of Baghdad.

.٥Abdul Ghafour, Hussam. The Relationship between the Taxpayer and the Tax Administration and its Impact on Collection and Enforcement. Unpublished Master's Thesis, An-Najah National University, Nablus, Palestine, 2008.

.٦Raouf, Saif Al-Din Imad Ahmed, and Al-Shafi'i, Alaa Hussein Alwan. "The Reality of the Tax System in Iraq and the Possibility of Development." Journal of Administration and Economics, Vol. 2021, No. 127.

.٧Iraqi Ministry of Finance. Statistical Report on the Movement of Taxpayers: A History of the Development of the Tax System in Iraq. Baghdad: Ministry of Finance, 2010.

.٨Ministry of Finance, General Authority for Taxes. Income Tax Law No. 113 of 1982 and its Amendments. 2004.

.٩Ayesh, Arouba Maani. "Obstacles Affecting Tax Reform in Iraq: An Applied Study at the General Authority for Taxes." Vol. 13, No. 44. 2018.

.١٠Hosni, Noura Mahza. "Tax Reform in Iraq." Anbar University Journal of Legal and Political Sciences, Vol. 9, 2019.

.١١Al-Ghazali, Muhammad Abdul Ali Khudair, and Al-Dhalimi, Haider Abdul-Ridha Abdul Ali. "The Legal Regulations of the Tax on Transfer of Real Estate Ownership or the Right to Dispose of It: A Reading of Resolution No. 120 of 2002 of the Dissolved Revolutionary Command Council." Rights, Vol. 2022, No. 44.

.١٢Al-Zubaidi, Abdul-Basit. The Income Tax Base in Tax Legislation. Amman, Jordan: Dar Al-Hamid for Publishing and Distribution, 2008.

.١٣Muhammad Uloum Muhammad and Zainab Saadoun Ta'ma. "Tax Judiciary: A Guarantee of Economic Rights and Freedoms in Iraq." Journal of Legal Sciences, Vol. 36, 2021.

.١٤Zainab Ali Abdi and Ahmed Suleiman Al-Saffar. "Administrative, Legal, and Financial Problems in the Iraqi Tax System." Journal of Humanities, University of Zakho, Vol. 11, No. 2, 2023.

.١٥Ashraf Tawfiq Shams Al-Din. Criminalizing Money Laundering in Comparative Legislation. Dar Al-Nahda Al-Arabiya, 2001.

.١٦Yousef. "Tax Collection Procedures in Iraq." Journal of Studies, 10, 2020.

.١٧Shamkhi, Walid Kadhim. Obstacles to Tax Reform in Iraq After 2004 and Proposed Solutions. Unpublished Master's Thesis, College of Administration and Economics, Al-Qadisiyah University, 2022.

.١٨Abdul Karim, Hussein Ali. "Evaluating the Achievement of Tax Justice Under the Methods and Techniques of Income Tax Assessment: An Applied Study." Journal of Financial and Banking Sciences, 2019.

Abdali, Mohammed Hassan. "Problems Facing Income Tax Assessors and Their Impact on Tax Estimates: A Field Study in Jordan." Journal of Accounting Research, 2020.

.١٩Republic of Iraq. Income Tax Law No. 113 of 1982 and its Amendments. Baghdad: Ministry of Finance, 1982.

.٢٠Arouba Mueen Ayesh. "Obstacles Affecting Tax Reform in Iraq: An Applied Study in the General Authority for Taxes." Journal of Accounting and Financial Studies (JAFS), Volume 13, Issue 44, 2018.

.٢١Al-Khaikani, Ibrahim Kadhim Mouhan. The Role of Tax Policy in Economic Diversification in Iraq. Master's Thesis in Economics, College of Administration and Economics, University of Karbala, Iraq, 2025.

.٢٢Al-Muhaini, Muhammad Khalid. Public Finance. Damascus, Syria: Al-Dawoudi Press, 2006.

.٢٣Al-Mabrouk, Faraj Mahmoud Hamed. "The Role of Digital Transformation in Reducing Tax Evasion: A Field Study on the Libyan Tax Authority." Journal of Accounting Studies, Issue 7, December 2024.

.٢٤Al-Khaliq, and Shaker, Kafa'a Abdul Karim. "The Contribution of Supporting Entities to Increasing Tax Revenue: An Applied Study on a Sample of Supporting Entities in the Health Sector for the Period 1998–2008." Journal of Accounting and Financial Studies, Volume 13, Issue 42, 2018.

a. (2019). "An Income Tax Calculation Program for Employees Using Visual Basic and an Access Database." Rafidain Journal of Computer Science and Mathematics, Volume 13, Issue 1.

.٢٥Talal, Rabi Ibrahim Ahmed, Muhammad, Muhammad Ibrahim Muhammad Ali, and Ramadan, Nashwan Aziz. "Income Tax Calculation Program for Employees Using Visual Basic and Access Database." Rafidain Journal of Computer Science and Mathematics, Volume 13, Issue 1, 2019.

.٢٦Lakhrasan, Muhammad Helou Dawood, Shamal, Hasnaa Dawood, and Wajaan, Yasser Ali. "Developing a Guide to Tax Audit and Examination Procedures for Financial Statements Submitted to the General Authority for Taxes for Tax Accounting According to the Self-Assessment System." Journal of Accounting and Financial Studies,

Special Issue, Third International and Fifth National Scientific Conference, 2024.

.٢٧Rawaba, Muhammad, and Abdul Karim, Al-Bashir. "Modern Trends in Risk Management in Tax Administration." Journal of Law and Humanities – Economic Studies, Volume 31, Issue 1.